

"שִׁמְעוּ דְּבַר הוֹי"ה הַזֵּרִים אֶל דְּבָרוֹ"
(ישעיה סו ה)

חיבור

בית רבקה

שהוא ביאור לתנאי המצוות
אשר חֲבָרם רבי אלעזר אזכרי זצ"ל
מתוך הקדמתו ל'ספר חרדים'

על פי דפוס ראשון

נערך בס"ד על ידי דן בן ר' יעקב סתר
מהדורה ראשונה – א' שבט התשס"ח
מהדורה שנייה – התשע"ד

"וַעֲתֵה זְכָרְת בְּרִית לֵאלֹהֵינוּ כו'
וְהַזֵּרִים בְּמִצְוֹת אֱלֹהֵינוּ וְכַתּוּרָה יַעֲשֶׂה"
(עזרא י, א)

ספר חרדים

להרב הקדוש האלהי כמ"הרר אלעזר אֶזְקֵרִי זַעֲקֵל
בְּנוֹי עַל פֶּסוּק כֹּל עֲצָמוֹתֵי תֹאמְרָנָה ה' מִי כִמּוֹךְ:
מִפְּרִשׁ וְאוֹם' הַמִּצּוֹת לְכֹל אֲבֵר וְאֲבֵר יוֹלֵם
הַעֵת וְהוֹמָן עִם הַרְבֵּה חֲרוֹשֵׁי הַנִּמְצָאִים
בְּתוֹכוֹ הַמִּשְׁמָחִים בְּעֵינֵי אֲדָמָה וְאָדָם

וְעַקֵּר יְהוּדוּתוֹ שְׁלֵשָׁה א' כִּידִיעַת הַכּוֹרֵא יִתְב' • שְׁכִית
בְּהִזְכֹּרֶת הַמִּצּוֹת שֶׁאֵפְסָר לְקִיּוּמָן כְּגִלּוּתֵינוּ •
שְׁלִישִׁי בְּעֵינֵי הַתְּשׁוּבָה מִשְׁלִים •

הַבִּיאוּ אֵל הַדְּכוּם הַחֲכָם הַמְּפֹאָר כְּמֹהֵר
יִחְיֶאל לִוְרִיָּא אֲשֶׁכְּנוּי יָצוּ אֲכַרְיִין
נִמְטִיָּא •

הַגָּה בְּעֵינֵי נִמְרָץ עִי הַחֲכָם הַשֶּׁלֶם כְּמֹהֵר
יִצְחָק גִּרְשׁוֹן יָצוּ •

בְּרַפְסִי מִצְוֹת דְּכִיָּאֵל זְכָרֵינוּ וְכִבְיָתוֹ

וְתַהֲיִתְחַלֵּת הַמִּלְאָכָה בְּעֵסִירֵי לַחֲדָשִׁיתָן שְׁנַת
נְשִׂיא אֲלָדִים לִפְקֵי

פֶּה וִינִיצִיָּא

Con licentia de i Superiori.

הביאור "בית רבקה"
נכתב לעילוי נשמת סבתי
מרת רבקה בת יעקב סטרושלסקי ע"ה
לבית וינשטיין

אוד מוצל מאש מנוראות השואה

נתבקשה לבית עולמה לאחר ייסורין בגוף ובנפש
א' שבט התשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה

מכתבי ברכה לכתבי העורך ניתן לראות בשאר כתבי העורך
באתר "דרכי נועם"

www.dnoam.022.co.il

©

כל הזכויות שמורות

דוא"ל: daniadn@gmail.com

תוכן העניינים

7.....	על המחבר.....
9.....	הקדמת העורך.....
13.....	תנאי המצוות ('על הסדר').....
	תנאי המצוות המבואר
19.....	הקדמה.....
20.....	1. כוונה.....
21.....	2.3. יראה ואהבה.....
22.....	4. שמחה.....
24.....	5. כל המצווה.....
26.....	6. דקדוק.....
27.....	7. ריצה.....
28.....	8. לא על ידי שליח.....
30.....	9. הראשונה.....
30.....	10. כל מצווה בפני עצמה.....
32.....	11. כבוד.....
33.....	12. שלא יפסידנה.....
35.....	13. השתוקקות.....
36.....	14. הידור.....
37.....	15. זריזות.....
40.....	16. חברה.....
43.....	17. כסף.....
	נספחים:
47.....	א. מילואים לביאור 'בית רבקה'.....
55.....	ב. תוספת מצווה.....
61.....	ג. התעניות במשנת רבי אלעזר אזכרי.....

על המחבר

רבי אלעזר אזכרי זצ"ל

לקטנו עבור הלומדים את הידוע לנו על קורות חייו של המחבר זצ"ל בבחינת "כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאילו הוא עומד כנגדו" (ירושלמי שבת פרק א דף ג טור א), ואם לא על ידי תמונה, לפחות על ידי תיאור מעשיו ופועליו הגדולים, ובצירוף סיפור חייו לכתביו תעמוד דמותו לפנינו במלוא הדרה, בבחינת "והצדיקים, אין בונים להם נפש על קברותיהן – דבריהם הם זיכרונם" (משנה תורה, הלכות אבל ד, ד).

שמו כנזכר – רבי אלעזר בן משה אזכרי (בקצת ספרים נקרא גם: אזקרי או אזקירי). נולד בשנת הרצ"ד [1533].

היה מקובל, דרשן ומשורר. יליד צפת, בה חי כל חייו. חיבורו 'ספר חרדים' שהובא לדפוס לראשונה בשנת השס"א [1600], לאחר מותו, נחשב כספר יסוד בתורת המוסר.

היה מצאצאי מגורשי ספרד ובכתביו ופעולותיו ניכרת הכמיהה לגאולה ואהבת ארץ ישראל. רבו היה המקובל רבי יוסף סאגיס, והוא נסמך לרבנות על ידי רבי יעקב בירב. רבי אלעזר למד בישיבת הרמ"ק (רבי משה קורדברו, ממקובלי צפת), אך הושפע גם מתורת האר"י, שהתבטא ביחס אליו "בעל מקובלנו ששורה עליו רוח הקודש". הוא נמנה על ענקי הרוח שהסתופפו באותה תקופה בצפת, ובהם הרדב"ז (רבי דוד בן זמרא), רבי שלמה אלקבץ (מחבר הפיוט 'לכה דודי'), הרמ"ק, רבי יוסף קארו (מחבר השולחן ערוך), רבי חיים ויטאל (תלמיד האר"י ז"ל ועורך כתביו), רבי ישראל נג'ארה (מחבר הפיוט 'יה רבון'), ועוד.

בשנת השמ"ט [1588] ייסד את חבורת 'סוכת שלום' שפעלה לעורר את עם ישראל לחזרה בתשובה ולדבקות בהשם, כפי שהעיד בהקדמה לספרו 'ספר חרדים':
 "ויהי היום אמרנו עת לעשות להשם אלהינו יתברך, שהבטיחנו "הבא לטהר מסייעין אותו" (שבת קד א. יומא לח ב), ואמר 'פתחי לי אחותי רעיתי פתח קטן כשל מחט ואפתח לכם כפתחו של אולם' (על פי שיר השירים רבה ה ב), לכו ונשובה אל ה' בכל עוז וגם נשיב רבים מעוון כאשר צונו

יתברך. פה צפת עשינו חברה קדושה קראנו שמה 'סוכת שלום' ורבים מתקבצים לשוב בכל לב כו' יחרדו לשוב בכל לב מעוון אליו יתברך ולהתחזק במצוותיו לעשותם".

הרב חיבר את ספרו למען החבורה והם למדו ליד קברו של רבי שמעון בר יוחאי את אמרותיו. הספר הוא ספר מצוות המונה את המצוות לפי כל השיטות. הוא מיוסד על הפסוק "כָּל עֲצֻמוֹתֵי תְּאֵמָרָנָה ה' מִי כָמוֹד" (תהלים לה, י), והמצוות מחולקות בו לפי איברי הגוף. בסוף הספר מובאים גם שלושה פיוטים שחיבר, והמפורסם שבהם הוא הפיוט 'ידיד נפש'. שם כתב כי הפיוט הוא "בקשה על הייחוד וחשק האהבה". הפיוט התקבל במהרה בסידורים על פי נוסח ספרד וכמה עשרות שנים מאוחר יותר חדר גם לסידורים נוסח אשכנז. בפיוטיו ניכרת השפעה של פייטנים ספרדים כדוגמת רבי יהודה הלוי ורבי אברהם אבן עזרא.

עוד חיבר הרב פירוש למסכת נדרים ומסכת גיטין מן התלמוד הבבלי, פירוש למסכת ברכות (יצא לאור ביזאטמיר בשנת 1866 ובפויטריקוב בשנת 1900) ומסכת ביצה מן התלמוד הירושלמי אשר תרמו רבות לעיסוק בתלמוד הירושלמי. כן חיבר פירוש למגילת איכה בשם 'קול בוכים' על דרך הסוד, ומעין יומן אישי בשם 'מילי דשמיא' על מוסר ועבודת ה'.

בשנת השס"א [1600] נפטר ונטמן בצפת עיר הולדתו, והוא בן 67 שנה.

בס"ד

הקדמת העורך

כתב רבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סימן קה), וזו לשונו:

"כל מצווה שאין לה דורש ואין מי שיבקש אותה, תדרשנה, לפי שהיא כמת

מצווה, שהמצווה מקטרגת ואומרת: כמה גרועה אנכי שנתעלמתי מכל וכל".

נראה לעניות דעתי, כי לא רק שישנן מצוות מסוימות בכל דור שנשכחו מלב הציבור, אלא שאף תנאים המצויות כולן, הינן מקצוע שקצת נשכח מלבנו, ו"הכל תלוי במזל, ואפילו ספר תורה שבהיכל"¹ (זוהר, נשא קלד א).

מגמת חיבור זה היא לחשוף בפני הלומד את העובדה כי יש תנאים מחייבים למצוות, שאינם מנהגים בעלמא, אפילו אם לא הגיע לקיימן עד דקדוקי דקדוקיהן.

אמרו חז"ל במדרש (שמות רבה מא ו), זו לשונם: **"וכי כל התורה למד משה? כתיב בתורה (איוב יא, ט) 'אַרְבָּה מֵאֶרֶץ מִדְּהַר וְרַבָּה מִנִּי יָם' ולא רבעים יום למדה משה? אלא כלל יום למדהו הקב"ה למשה, הוי (שמות לא יח) 'כָּכֹלְתוּ לְדַבֵּר אֹתוֹ'".**

ובהרחבה, כתב החסיד רבי משה חיים לוצאטו זצ"ל בשבח העיסוק בכללי התורה, וזו לשונו:

"אין פרטים שאין עליהם כללים, ומה שהפרטים מייגעים הדעת לקבצם, הכללים הם נוחים אליו לקבל אותם. על כן, אחר כללים צריך לרדוף. ולא אחר פרטים".

(דעת תבונות סימן פג)

והניח ידי שנית במתק לשונו, ואמר:

"ואמנם, צריך שתתבונן, שהנה מספר הפרטים עצום מאוד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כולם. אולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים. כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה, וכשישיג כלל אחד – נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואף על פי שלא הבחין בהם עדיין, ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא, כי הנה כשיבוא כל אחד מהם לידו, לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע

¹ וכתב שם ה'מתוק מדבש': "הכל תלוי במזל – פשט העניין נראה דהיינו ב"ב מזלות המנהיגים את העולם, ואפילו ספר תורה שבהיכל שהוא מוכן לקרות בו בצבור, עם כל זה מזל בעליו גורם שיוציאו אותו לקראו בו או שלא יקראו בו לעולם".

אצלו העניין הכללי, אשר אי-אפשר להם היות בלתו. וכן אמרו חכמינו זיכרונם לברכה (ספרי האזינו לב ב): לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם פרטים".

(הקדמה לספר דרך ד')

וכן כתב הראי"ה קוק זצ"ל (עין אייה ברכות א' פרק ה פסקה פח), זו לשונו:

"השכחה באה אל הפרטים מפני שאין הכלל שמור יפה וההשקפה העמוקה איך הפרטים מתיילדים ממנו אינה טבעית. אבל מי שקנה כללים מדעיים בקניין גמור בנפשו והעמיק בהם הרבה, עד שיודע גם כן על ידי זה כי הפרטים מתחייבים להשלים את הכלל הניכר לו בטבעו מצד הכרתו הפנימית, הוא נזכר ולא ישכח".

ועוד כתב (פנקס הדפים א עמ' סט פסקה 32):

"מי שהוא בעל נפש מוסרית פיוטית, הוא משתוקק תמיד לעסוק בכללים, מפני שבהם אצור כל הלח המתחלק אחר כך לכל הפרטים כולם. ומתוך העושר המתכנס בנשמתו מבהירות הכללים, הוא יכול להוציא את המשפט של הפרטים בבירור בכל עת שיזדמנו. להפך, מי שנפשו יבשה ומעשית, איננו יכול לסבול את האור המרובה שבכללים, והוא נוטה תמיד לסגל לו פרטים, ומתוך הפרטים בא אל הכללים. מי שהאורה העליונה מפולשת בנשמתו, הוא מאזין את כל המהלך של הכללים, איך הם צועדים בכל פרט ופרט מן הפרטים, על כן עם כל אהבתו אל הכללים אין אהבתו אל הפרטים מתמעטת, ודורש באהבה על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות".

הנה, זכינו, בנגלות עלינו הספר הקדוש 'חרדים' לרבינו אלעזר אזכרי, זכר צדיק לברכה, להקדמתו הקדושה, בה מבאר בצורה ישרה ומסודרת את הכללים הכוללים והמשותפים והבראשיתיים לכל מצווה ומצווה, למען לא תהא כוהנת כפונדקית – בעוד בעסקינו החומריים הננו מקפידים על כל פרט ופרט כהלכתו – כן יאה הוא הדבר בעסקינו הרוחניים, ויותר.

ואם בהלכות אורח חיים כתב החפץ חיים שיש לעסוק בהן תדיר², ואף בהן אין מזדמן לקיימן כולן בכל יום ויום, קל וחומר שבדבר המשותף להן – שלכולן יש את אותם גדרים משותפים שיש לכל מצווה ומצווה – יש לעסוק, ונחוץ הוא לידע את כלליהן.

² בהקדמתו למשנה ברורה (חלק א), וזו לשונו:

על כן, מפאת חביבות דברי המחבר זצ"ל, אזרתי מתנים לערוך 'אוזניים'³ להקדמתו, כשם שאת הכוס יקל עלינו להרים עם אוזנה, כך יקל עלינו להפנים ולהבין את דבריו בתוספת ביאור. מקווה אני שחיבורי הדל יענה על הצורך הזה ושעל ידי כך ירבה כבוד שמים ותהיה נחת רוח למחבר זצ"ל כדבריהם זיכרונם לברכה (ירושלמי שקלים פרק ב דף מז טור א) "שמעון בן נזירא בשם רבי יצחק אמר כל תלמיד חכם שאומרין דבר הלכה מפיו בעולם הזה שפתיו רוחשות עמו בקבר".

על שם הספר

"תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה" (אבות ג יח). יש אומרים כי יש לו לאדם לרמוז את שמו בשם ספרו. למען האמת, לא חשבתי על שמי בקוראי את שם החיבור "בית רבקה" הנקרא על שם סבתי. ערך שם הספר "בית רבקה" בגימטריא הוא 719. ערך שמי "דן סתר" הוא 714. נמצא הבדל של 5 אחדות בין שם הספר לשמי. מכל מקום, חשבתי להסביר סיבת הפרש זה.

הקדמה ראשונה: כתב רש"י (בראשית לא מב) על דברי יעקב "ופחד יצחק" – "לא רצה לומר אלהי יצחק, שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם". ובעצם כל אדם יכול להיות צדיק, ועל כל אדם, עד שלא נפטר – אין הקב"ה קורא את שמו עליו. הקדמה שנייה: כתב הרמב"ן (הקדמתו לתורה), "עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, שהתיבות מתחלקות לשמות בעניין אחד, כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות, כגון: בראש יתברא אלהים, וכל התורה כן".

הקדמה שלישית: ידוע הוא ומפורסם כי המספר חמש, מסמל הוא את התורה (בראשית רבה ג ה ועוד).

כו' והנה לפי זה נראה בעליל דחלק אורח חיים הוא היותר מוקדם ללימוד לבל, אף שכל ד' חלקי שולחן ערוך הם נצרכים למעשה, מכל מקום חלק זה הוא מוקדם לבל כי ידיעתו הוא הכרח בכל יום מימי חייו לקיום התורה ובלעדיו לא ירים איש הישראלי את ידו ואת רגלו.

³ ראה פירוש התפארת ישראל לפרקי אבות ג א (יכין אות א).

הקדמה רביעית: על יושבי ארץ ישראל והנקברים בה אומרים חז"ל: "אמר רבי אלעזר: כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון כו' אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל – כאילו קבור תחת המזבח" (כתובות קיא א). וכן מבואר ב"חסד לאברהם" לרבי אברהם אזולאי זצ"ל (מעין ג נהר י), זו לשונו: ודע, שכל מי שדר בארץ ישראל נקרא צדיק, גם שאינם צדיקים כפי הנראה, שאם לא היה צדיק היה מקיא אותו הארץ, כדכתיב "ותקיא הארץ את יושביה" (על פי ויקרא יח כח), וכיון שאינה מקיא אותו בודאי נקרא צדיק אף על פי שהוא נראה בחזקת רשע. עד כאן.

לאחר כל ההקדמות הללו, לא יקשה להבין מדוע ההבדל בערך הגימטריא בין שמי ובין שם הספר הוא חמש, באשר מסמל הוא את ההבדל בין החיים למתים, החיים שאין הקב"ה קורא את שמו עליהם, והמתים, שקורא הקב"ה את שמו עליהם, שמו אשר מתגלם בחמישה חומשי תורה.

דן סתר

תנאי המצוות ('על הסדר')

שבע עשרה תנאים לקיום המצוות בשלימות:

ויש לי להקדים פל התנאים שאדם צריך לזהר בכל מצוה ומצוה, לעשותה כהלכתה, כדי שתקובל לרצון לפני מלכנו יוצרנו יתברך ולא ניעול בפסופא לעלמא דאיתי;

1 כוונה

התנאי הראשון, שנעשה כל מצוה ומצוה בכוונה לצאת ידי חובתינו, כדפסקו הרי"ף (פרק ג' מראש השנה דף ז ב בדפיו) ורמב"ם (הלכות תפילה ד טו. קריאת שמע ב א) ורמב"ן (מלחמות השם על הרי"ף שם) - מצות צריכות כוונה;

2 3 יראה ואהבה

התנאי השני והשלישי, לעשות המצוה ביראה ובאהבה רבה, כדאמר רבי שמעון בר יוחאי "פל פקודא דלאו איהי בדחילו ורחימו - לאו פקודא היא";

4 שמחה

התנאי הרביעי, השמחה הגדולה במצוה. דכל מצוה ומצוה שתזדמן לו - דורונא הוא דשדיר ליה קדשא בריך הוא, ולפי רוב השמחה יגדל שכרו. וכן גילה הרב החסיד המקובל מורנו הרב רבי יצחק אשכנזי זכר צדיק לברכה לאיש סודו, שכל מה שהשיג - שנפתחו לו שערי חכמה ורוח הקודש - בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית, ואמר, דהיינו דכתיב (דברים כח מז) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל", פירוש "מרב כל", מכל מיני תענוגים שבעולם ומכל זהב ופז רב ואבנים טובות ומרגליות;

5 כל המצווה

התנאי החמישי, שיעשה המצוה כִּלָּה ולא מקצתה, דכתיב בפרשת עקב (דברים ח א) "כֹּל הַמִּצְוָה [אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם] תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת", וכתב שם רש"י בשם המדרש (תנחומא פרשת עקב ס"ו ו) "אִם הִתְחִלְתָּ בַּמִּצְוָה - גָּמֹר אוֹתָהּ", כְּדֹאשְׁכָּח בְּהוֹשֵׁעַ בֶּן אֱלֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (גיטין פח א. תענית ל ב. פתיחתא דאיכא רבה סימן לג) שעשה מצוה גדולה - שביטל השומרים שהושיב ירבעם בדרכים כדי שלא יעלו ישראל, ואמר "כֹּל הָרוּצָה לַעֲלוֹת - יַעֲלֶה", ולא גזר עליהם שיעלו, לכך גלה וגלו עשרת השבטים עמו, שנאמר "עָלִיו עָלָה שְׁלֹמֹנָאֶסֶר" (מלכים ב יז, ג), הם נָגְלוּ לפי שלא רצו לעלות, והוא גלה על שלא היה מוחה בידם. הִכִּי אֵיתָא בַּמִּדְרָשׁ. ועוד אמרו (על פי סוטה יג ב): המתחיל במצוה ואינו גומרה - מורידין אותו מגדולתו, שאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ומכל מקום, אם אין בידו לגומרה כלל, לא יִמְנַע מעשות מה שבידו לעשות, כדאשכחן במשה רבינו דְּכָתִיב בפרשת ואתחנן (דברים ד מא) "אֲזִי יִבְדִּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים" וכדכתב רש"י ז"ל שם (ד"ה אז יבדיל), אבל אם יש בידו כח לגומרה ולא גמרה - מתחייב בנפשו וקובר אשתו ובניו, כדאשכחן ביהודה - דלפי שהתחיל במצות הצלת יוסף ולא גמרה הורידוהו מגדולתו וקבר אשתו ובניו (סוטה שם);

6 דקדוק

התנאי הששי, הדקדוק הגדול במצוה לעשותה כתקנה וכל פרטיה ודקדוקיה כמצוותה;

7 ריצה

התנאי השביעי, הריצה והרדיפה לקראתה, דכתיב "דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אֲרוּץ" (תהלים קיט לב);

8 לא על ידי שליח

התנאי השמיני, כל מצוה שיכול הוא לעשותה בידו, יעשנה בידו ולא על ידי שליח, כדאמרו בריש פרק שני דקידושין (מא א) מִצְוָה בּוּ יוֹתֵר מִבְּשָׁלוּחוֹ, ובצורכי שבת היו האמוראים בעצמן עוסקים (שבת קיט א);

9 הראשונה

התנאי התשיעי, המצוה שתבא לידו תחלה - יעשנה, ולא יניחנה עד שיעשה אחרת תחלה, כדאמרו "אין מעבירין על המצוות" (פסחים סד ב);

10 כל מצווה בפני עצמה

התנאי העשירי, לא יעשה שתי מצוות כאחת, שמא לא יוכל להזדרז בשתיהן, כדאמ' [רן] (ברכות מט א ועוד) "אין עושין מצוות חבילות חבילות";

11 כבוד

התנאי האחד עשר, שיזהר בכבוד המצוה, דכתיב גבי מצוות כיסוי הדם (ויקרא יז על פי שבת כב א) "וְשָׁפַךְ וְכָסָה" - במה ששפך יכסה. דהיינו, ביד ולא ברגל, שלא תהא המצוה בזויה עליו, וזה בנין אב לכל המצוות. ובמדרש תנחומא פרשת ויגש (סימן ו): "אמר רבי שמעון בר יוחאי: אמר הקדוש ברוך הוא, הווי מכבדין את המצוות שהם שלוחי ושלוחו של אדם כמותו, אם כבדת אותה - כאילו לי כבדת, ואם בזית אותם - כאילו לי בזית";

12 שלא יפסידנה

התנאי השנים עשר, שלא יחמיץ המצוה, אלא בהגיעה לידו ימהר לעשותה ולא יאמר מחר אעשנה, דכתיב גבי שמירת חמץ (שמות יב יז) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" ודרשו זיכרונם לברכה (מכילתא פסחא פ"ט ומובא גם ברש"י שם) נמי דקרי ביה "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת", בחיר"ק המ"ם ובחול"ם הוא"ו. ובמדבר סיני רבה (פרשה כב ו) בפרשת מטות (במדבר לא ב): "נִקְּם נִקְּמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [מֵאֵת הַמִּדְיָנִים] אַחֲרֵי תֹאסֹף [אֶל עַמּוּךְ]", אפילו הכי נזדרז ומיהר, ויהושע שנתעצל, נתקצרו שנותיו עשר שנים, שהיה לו לחיות מאה ועשרים שנאמר (יהושע א ה) "כֹּאשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ" ולא חי אלא מאה ועשר;

13 השתוקקות

התנאי השלשה עשר, שיהא ממתין ומשתוקק מתי תבא המצוה לידו לקיימה, דכתיב (דברים ה א) "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם", לשון המתנה, כמו (בראשית לו יא) "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר";

14 הידור

התנאי הארבעה עשר, הידור מצוה, שנאמר (שמות טו ב) "זֶה אֱלִי וְאֲנֹהִי", ודרשו זיכרונם לברכה (שבת קלג ב) "הַתְּנָאָה לְפָנָיו בְּמִצְוֹת, אֶתְרוּג נָאָה, סָפָה נָאָה, טְלִית נָאָה", וכן כל המצוות. ואמרו (בבא קמא ט א) "הַדּוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ בְּמִצְוָה";

15 זריזות

התנאי החמשה עשר, זריזות גדול במצוה. כל דבר שמצותו ביום יקדים בבוקר לעשותו, וילפינן מאברהם דכתיב (בראשית כב ג. פסחים ד א) "'וַיִּשְׁפֹּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר" - מִכָּאן שֶׁהַזְרִיזִין מְקַדְמִין לְמִצְוֹת", וכן כל דבר שמצותו בלילה, יקדים בתחלת הלילה. ובמסכת נזיר (כג ב): אָמַר רַבִּי בְּרַךְ אֲבִין אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָא לְעוֹלָם יִקְדִּים אָדָם לְדַבֵּר מִצְוָה, שֶׁבִּשְׂכָר לֵילָה אֶחָד שֶׁקֵּדְמָתָהּ בְּכִירָה לְצַעֲרָהּ, זָכָתָהּ וְקִדְמָתָהּ אַרְבַּעַה דְּוֵרוֹת לְמַלְכוּת";

16 חברה

התנאי הששה עשר, שישתדל אדם לעשות המצוה בחברה ולא ביחיד, שעל מצות לימוד התורה נאמר "חֲרֹב אֶל הַבָּדִים [ו] נֶאֱלֹו" (ירמיה נ לו), ופירשו זכרונם לברכה: "חֲרֹב עַל שְׁנֵאֵיהֶם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁעוֹסְקִים בְּתוֹרָה בְּדַבָּר, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂמֵטֶטֶפְשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנֶאֱלֹו" (ברכות סג ב). וכן בכל המצוות יש שכר יותר בהיות המצוה נעשית על ידי רבים, כדקאמר במסכת יומא במצות קרבן פסח שֶׁחַט הַשּׁוֹחֵט וְקִבֵּל הַכֹּהֵן. נוֹתְנוּ לַחֲבִירוֹ וַחֲבִירוֹ לַחֲבִירוֹ, כְּדִי שִׁתְּעַסְקוּ בּוֹ רַבִּים בְּמִצְוָה, עַד שֶׁיִּגְיעַ הַדָּם לַכֹּהֵן הַקָּרוֹב אֶצֶל הַכֹּהֵן הַקָּרוֹב לְמִזְבֵּחַ. שׁוֹפְכוֹ שְׁפִיכָה אַחַת כְּנָגֵד הִיסוּד;

17 בכסף

התנאי השבעה עשר, שלא יעשה המצווה חינוך, אלא יקנה אותה בשכר שלם, ולא יקפיד כלל - כדי להעביר רוח הטומא[ה], כדאיתא בזוהר פרשת תרומה (חלק ב קכח א-ב) וזו לשונו שם: "וַיִּקְחוּ לִי" (שמות כה ב). מאן דבְּעֵי לְאַשְׁתַּדְּלָא בְּמִצְוָה וְלֹא שְׁתַּדְּלָא בִּיהּ בְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אֲצִטְרִיךְ דְּלֹא יִשְׁתַּדֵּל בִּיהּ בְּרִיקְנִיָּא וּבְמִגְנָא, אֱלֹא אִיצְטְרִיךְ לִיהּ לְבַר נֶשׁ לְאַשְׁתַּדְּלָא בִּיהּ כְּדָקָא יָאוּת כְּפֻס חִלְיָה, וְהָא אוֹקִימָנָא מְלָה דָּא בְּכַמָּה אֲתָרֵי יָאוּת, לְמִיסַּב בַּר נֶשׁ הֵהוּא אֲשִׁתְּדִלוּתָא דְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כְּמָה דְּאֵת אָמַר (דברים טז יז) "אִישׁ כְּמִתְנֶת יָדוֹ [כְּבִרְכַּת ה'] אֱלֹהֵיךְ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ", וְאִי תִימָא הָא כְּתִיב (ירמיה נה א) "לָכֵן שָׁבְרוּ וְאָכְלוּ וּלְכֹן שָׁבְרוּ בְּלוּא כֶּסֶף וּבְלוּא מַחִיר יֵין וְחֶלֶב" דֵּהֲאִי אִיהוּ בְּמִגְנָא וְאַשְׁתְּדִלוּתָא בְּלֹא כֶּסֶף וְאִיהוּ אֲשִׁתְּדִלוּתָא דְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, אֱלֹא אֲשִׁתְּדִלוּתָא דְּאוֹרִיָּתָא - כָּל מֵאן דְּבְּעֵי זְכִי בָּהּ, אֲשִׁתְּדִלוּתָא דְּקִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמִנְדַּע לִיהּ, כָּל מֵאן דְּבְּעֵי זְכִי בָּהּ בְּלֹא אֲגָרָא כָּלִל. אֲבָל אֲשִׁתְּדִלוּתָא דְּקִיָּמָא בְּעוֹבְדָא, אֲסִיר לְנִטְלָא לִיהּ לְמִגְנָא וּבְרִיקְנִיָּא, בְּגִין דְּלֹא זְכִי בִּהְיוּתָא עוֹבְדָא כָּלִל לְאַמְשָׁכָא עֲלֵיהּ רוּחָא דְּקִדְשָׁא אֱלֹא בְּאֲגָר שְׁלִים וְכוּ', וְרוּחָא קִדְשָׁא לֹא זְכִי אֱלֹא בְּאֲגָר שְׁלִים וּבְאַשְׁתְּדִלוּתָא רַב וְסָגִי וּבְאַתְתְּקִנוּתָא דְּגִרְמִיָּה וּבְאַתְדְּפוּתָהּ דְּמִשְׁכְּנִיהּ וּבְרַעוּתָהּ דְּלִבִּיהּ וְנִפְשִׁיהּ, וְלֹאִי דִּיכִיל לְמַרְוּחַ לִיהּ דִּישׁוּי מְדוּרָה עֲמִיָּה. עד כאן לשונו;

תנאי המצוות המבואר

שבע עשרה תנאים לקיום המצוות בשלימות:

ויש לי להקדים כל התנאים שאדם צריך לזוהר בכל מצוה ומצוה, לעשותה כהלכתה, (א) כדי שתקובל לרצון לפני מלכנו יוצרנו יתברך (ב) ולא ניעול (ג) בפסופא (ד) לעלמא דאתי;

ביאור בית רבקה שלי

לשמוע מצד השכל, ומצד שנראים ח"ו כמרפים עניין העבודה מאהבה, שהרי העבודה מאהבה תבחן לפי גודל כוונת המטיב לטובת המקבל, כמו שהאריך לבאר החסיד בחובת-הלבבות בשער עבודת האלוהים, וזולת זה יהיו לפום-ריהטא סותרים למה שכתוב "עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג) ו"אם צדקת מה תתן לו" (איוב לה, ז), וכיוצא בזה בדברי חכמים (עיין בראשית רבה ריש פרשה מד). אבל אחרי ההבנה השלמה אין הדבר מתברר בשלמות כי אם דווקא על ידי שני מיני המאמרים יחד; שבדאי חפצו יתברך להיטיב. אבל הטובה האמתית והגדולה ונפלאה, ואחרי שאין זולתו יודע שלמותו וכבודו יתברך שמו ויתנשא, יודע הוא שאין שלמות יותר גדולה ושווה כלל לשלמות השגתו ורצונו, רצה לזכות בזה את נבראיו, כי כל שלמות זולתו בטלה במציאות נגד זה השלמות הגדול והקדוש, אחרי ידיעת האמת, על כן יצר אותנו באופן שנמלא ונשלים רצונו. אם כן זהו גודל החסד שאין לו ערך והמשל כלל, ועל כן ודאי "עולם חסד יבנה", ואם נצדק מה נפעל לו, מצד עצמו, לולא שחפץ לזכותנו בזאת המעלה של מילוא

(א) כדי שתקובל לרצון כו' ולא ניעול בפסופא. המחבר רומז כאן לשני עניינים-טעמים במצוות. האחד, "שתקובל לרצון לפני מלכנו יוצרנו יתברך" - מורה על כך שהקב"ה צריך למעשינו לכאורה ולכן צריכים מעשינו להיות שלמים. ומאידך כתב המחבר, "ולא ניעול בכיסופא לעלמא דאתי" - המורה על כך שאנו לא ניכנס בבושה לעולם הבא, שנראה לכאורה כאילו הטעם למצוות הוא בעבורנו, וכיצד ניתן לכלכל ב' עניינים-טעמים אלו הנראים סותרים? בפתרון שאלה זו זה כתב הרא"ה קוק במוסר אביך (ב ד) כי השלמות שלנו קשורה בשלמות היחידה המצויה בעולם שהיא עשיית רצון ה', ואלו הן שתי שלמויות שלא נפרדות זו מזו, וזו לשוננו: ומעתה בין תבין, כי מה שאמור לנו בדברי החכמים (עיין עבודת הקודש לרבי מאיר גבאי חלק העבודה. נפש החיים שער ב ד) "עבודה צורך גבוה", והחכם מכל אדם ברוח הקודש אמר (משלי טז ד) "כל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ" ו"כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו", שאמרו חז"ל (פרקי אבות ו יא), שזה מראה שהכל ברא בשבילו יתברך, שלכאורה הדברים קשים

רצונו. ואם כן הביאור של עומק החסד הוא שהכל ברא לכבודו, וכל פעל ד' למענהו, ועבודה צורך גבוה. "בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן" (תהלים פט, ג): **(ב) ולא ניעול בְּכִיסוּפָא לְעִלְמָא דְאַתִּי.** תרגום: ולא ניכנס בבושה לעולם הבא: **(ג) בְּכִיסוּפָא.** בושה נובעת בדרך כלל כשאנו מסוגלים למשהו ולא עשינו או כשרואים משהו שלא התכוונו שישלמו לב אליו. מכאן נגיע להבנה ולאמונה העמוקה כי אנו מסוגלים לקיים את המצוות, שהרי אם לא כן – לא היינו

מרגישים בושה לעולם הבא. אנו מסוגלים, לא רק במובן הפשוט של 'יכולים' אלא מלשון סגולה – אנו מיוחדים, וניחנו בתכונה מיוחדת לקיום המצוות: **(ד) לְעִלְמָא דְאַתִּי.** הסבר הביטוי 'עולם הבא' על פי הגר"א הוא "מצב בו נמשכים 'חיים' באופן תמידי וללא כל הפסקה. משום כך הוא נקרא 'עולם הבא' משום שבו שפע החיים בא ובא בלא כל הפסקה ונמשך לעולמי עד" (ספר יסוד הבריאה א, עמ' מג על פי ביאור הגר"א לתקו"ז מב עמ' ד' ד"ה דכד צחי).

1 כוונה

התנאי הראשון, שנעשה כל מצוה ומצוה (א) בכונה לצאת (ב) ידי חובתינו, כדפסקו הרי"ף (פרק ג' מראש השנה דף ז ב בדפיו) ורמב"ם (הלכות תפילה ד טו. קריאת שמע ב א) ורמב"ן (מלחמות השם על הרי"ף שם) – (ג) מצות צריכות כונה;

ביאור בית רבקה שלי

(א) בכונה לצאת. במהות כוונה כללית זו נגע הרב חיים סולובייצ'יק (חידושי הגר"ח על הרמב"ם הל' תפילה ד, א) שביאר את חשיבות כוונת עושה המצווה, וזו לשונו: ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ד' ומתפלל – אין זה מעשה תפלה, והרי הוא בכלל "מתעסק" דאין בו דין מעשה (שבת עה א). כו' ועל כן מעכבת כוונה זו בכל התפלה, דְּבִמְקוֹם [=שבמקרה] שהיה מתעסק – דינו כלא התפלל כלל, וכאילו דילג מילות אלה, והלא ודאי דלענין עצם התפלה כל הי"ט ברכות מעכבין. כו' ונראה דדעת הרמב"ם דשני מחלקות הן בתפלה, זאת הכוונה שהוא מכוון ומכיר שהוא עומד בתפלה – דזה הוי משום דין מתעסק ומשום דין מצות צריכות כוונה, דזה הדין והעיקוב הלא נוהג בכל התורה ובכל המצות

לחוד, וכוונת פירוש המלות לחוד. עד כאן [אמנם בדברי תחנונים כתב הראי"ה קוק (מצוות ראייה סעיף ד') כי ישנו ערך אף לאמירתם ללא כוונה, וזו לשונו: ואולי כשאנו יכול לכוון טוב שיאמר על כל פנים בשפתינו, דמכל מקום שיחה נאה גם כן טוב כו', אבל תחנונים יש לומר דאף על פי שאינו יכול לכוון – מכל מקום שיחה טובה היא כיוון דאין כאן ברכה, אבל בתפילה יש לומר כיוון שאינו יוצא ידי חובת תפילה – הויין תפילה לבטלה כו', והדעת נותן כיוון דליכא איסורא, דמכל מקום קצת מצווה עבד, דאי אפשר שלא תתערב איזו כוונה טובה על ידי אמירתו]: **(ב) ידי חובתינו.** רמז המחבר בלשונו (–) ובלשון חז"ל) שהמצוות קודם כל הן חובות. והאדם ראשית בא לעולם למלא חובות, פירוש, לעבוד. ולא כמו שחושבים שהמטרה היא ליהנות; ההנאה האמיתית היא מילוי החובה. כתב הרב שלמה אבינר (תורת אמת): "הנקודה המרכזית היא לעולם נקודת החובה המוסרית. הטוב הוא חיוב מוחלט, ולא פועל יוצא של חשבון כדאיות

כלשהו, כאידיאל של אפיקור וחבריו, שסופו בתועלתנות האמריקאית. השאלה המרכזית שלנו איננה – מה לעשות על מנת שהאדם יהיה "מאושר" – השאלה המרכזית שלנו היא, מה עושים להעמיד אדם טוב! הו בודאי, אם ימלא את חובתו בעולמו – ממילא יהיה מאושר!" (מסילת ישרים פרק א. מוסר הקודש עמ' קסז). עוד יש להוסיף: "חובותינו" – כל אחד לפי דרגתו ורמת החובה שלו, על דרך מה שכתב החיד"א ולב דוד פרק י"ט סעיף טז: "ואשרי אדם יודע טעם המצוות על דרך האמת, וזהו "דַע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעֲבָדְהוּ" (דברי הימים א כח ט); כתב הרא"ה בעניין חשיבות הכוונה (מצות ראייה, אורח חיים א ד), זו לשונו: "ובספר יד הקטנה (פרק א מהלכות תשובה) כתב דְּמִי שִׁיּוּדַע בַּעֲצָמוֹ שְׁאִינוּ יָכוֹל לִכְוֹף יִצְרוֹ לְשׁוֹב מִעֲבִירוֹת שֶׁבִּידּוֹ שֶׁמִּחֲזִיק בָּם – מִכָּל מְקוֹם יִתּוּדָה עֲלֵיהֶם, דְּהוּדִי יִבְיָאֵנוּ לְתִשְׁבּוּבָה שְׁלִימָה"; ועוד כתב שם (סוף ד"ה שוב ראיתו): "ובמצווה חיובית גם כן, אף על פי שלעניין ההעדר – העדר המעשה הוי יותר חסרון מהעדר הכוונה, מכל מקום לעניין השלמות – שלמות הכוונה יותר גדול": (ג) **מצות צריכות כוונה**.

מפאת חשיבות תנאי זה לקטנו מְסַפֵּר הלכות מילקוט יוסף (חלק ד סימן ס סעיף א): "מצוות צריכות כוונה, והיינו שיש לכוון בעשיית המצווה שכוונתו לצאת ידי חובת המצווה, ויש מי שאומר שאם קרא קריאת שמע בסדר התפילה, או אכל מצה או קידש או נטל לולב ותקע בשופר, וכדומה, אף על פי שלא כיוון לצאת, יצא, שהרי משום זה עושה כל הנ"ל, כדי לצאת, אף שלא כיוון להדיא. ועל זה שמכו רבים אף לכתחילה שאינם מכוונים בפירוש בעת התפילה וקריאת שמע וקידוש לשם מצווה, ומכל מקום ראוי ונכון מאוד לכוון בכל מצווה ומצווה בפרוש בעת שמקיים המצווה, שהוא מכוון לשם קיום המצווה". ולהלן תמצית שאר דבריו: יש אומרים שחוב הכוונה במצוות הוא מדרבנן ויש אומרים שמדאורייתא (סעיף ב'). לכתחילה יש לכוון אף במצוות דרבנן, ובדיעבד כשלא כיוון – יצא (סעיף ג'). אין צורך להוציא בפה שעושה המצווה לשמה אלא די במחשבה (סעיף ה'). דעת רוב הראשונים שאם כיוון בפירוש שלא לצאת ידי חובת המצווה – לא יצא (סעיף ט').

3 2 יראה ואהבה

התנאי השני והשלישי, לעשות המצוה (א) ביראה ובאהבה רבה, (ב) כדאמר רבי שמעון בר יוחאי (ג) (ד) "כָּל פְּקוּדָא דְּלֹא אִיִּהִי (ה) בְּדַחֲלִיּוֹ וְרַחֲמִיּוֹ – (ו) לָאוּ פְּקוּדָא הִיא";

❧ ביאור בית רבקה שלי

לא מצאנו בזוהר שלפנינו מאמר זה, אך מצאנו מאמרים הדומים לו, כדוגמת: "וְתוֹרָה וּמִצְוָה בְּלֹא דַחֲלִיּוֹ וְרַחֲמִיּוֹ לֹא יְכִילֵת לְסַלְקָא" (תקוני זוהר תיקוני י כה, ב), ועוד: (ג) "כָּל פְּקוּדָא דְּלֹא אִיִּהִי בּוֹ". תרגום: כל מצווה שאינה [נעשית] ביראה ובאהבה – לא מצווה היא: (ד) "כָּל פְּקוּדָא.

(א) **ביראה ובאהבה רבה**. מנה המחבר את היראה קודם האהבה, וזאת משום שתפקיד היראה 'לנקות' את הנפש מההרגשה של גסות הרוח, בבחינת "דע לפני מי אתה עומד" (על פי ברכות כח ב), ואחר כך, בבחינת "עשה טוב" – הערת והארת כוחות האהבה: (ב) **כדאמר**.

ניתן לדייק במילת "כל" שבא לרבות הזוהר וללמדנו כי אפילו במצוות שעיקר מהותן היא השמחה – בכל זאת אין להסיר מתוכנן את יראת ה', ואין יראת ה' אמורה לגרוע ממידת השמחה. ועוד יש לרבות בדין זה של יראה, את שכתב החיי אדם (כלל סח סעיף יח) "ואפילו מצוה מושפלת כמו צדקה וכיבוד אב וגזל ועריות שהן דברים שהשכל מחייב, לא יעשנה או יעזבנה מחמת שהשכל מחייב אלא יעשנה או יעזבנה עבור יראת ה' שהוא צווה על כך": (ה) בְּדִחִילו וְרַחֲמִימוּ. גם לקיום המצוות בדחילו ורחימו ישנן דרגות ומעלות, כפי שמבואר בספר ידיד נפש [עמוד 97–100] (על פי הספר דרך מצוותיך לבעל הצמח צדק) שהאדם יכול לקיים המצוות מתוך יראה ואהבה מסיבת מניעים חיצוניים, לדוגמא, לחץ חברתי (בבחינת דחילו ורחימו דנה"י), וזו המדרגה

הפחותה ביותר. למעלה מזו, אדם יכול לקיים את המצוות מתוך התרגשות והתלהבות (בבחינת דחילו ורחימו דחג"ת). למעלה מזו, האדם יכול לקיים את המצוות מתוך התבוננות בגדולתו וחסדו הרב של ה', התבוננות שכלית (בבחינת דחילו ורחימו דחב"ד). והדרגה הכי גבוהה הינה קיום המצוות מתוך מסירות נפש, שהיא עבודה למעלה מן השכל, דחף של קדושה הפועל למעלה מן ההיגיון (בבחינת דחילו ורחימו דכתרי: (ו) לְאוּ פְּקוּדָא הִיא. לא חס ושלוש שאינה נחשבת לאדם כמצווה, אלא שאינה נחשבת למצווה שלמה, כדבריו בתחילת החיבור המבאר את התנאים לקיום המצוות בשלימות דייקא (וראה אות א בביאור תנאי 6 – הדקדוק).

4 שמחה

התנאי הרביעי, השמחה הגדולה במצוה. רכל מצוה ומצוה שתזדמן לו – (א) דוֹרוֹנָא הוּא דְשִׁדִּיר לִיה קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, ולפי רוב השמחה (ב) יגדל שברו. וכן גילה הרב החסיד המקובל מורנו הרב רבי יצחק אשכנזי זכר צדיק לברכה (ג) לאיש סודו, שכל מה שהשיג – שנפתחו לו שערי חכמה ורוח הקודש – בשכר (ד) שהיה שמח (ה) בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית, ואמר, דהיינו דְכִתִּיב (דברים כח מז) "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מִרֵּב כָּל", פירוש "מִרֵּב כָּל", (ו) מכל מיני תענוגים שבעולם ומכל זהב ופז רב (ז) ואבנים טובות ומרגליות;

❧ ביאור בית רבקה שלי

ואלוהי. וכך כתב הרמח"ל במסילת ישרים (פרק ד): "לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלמות הוא הדבר הראוי שִׁיחַמֵּד מהם ולא זולת זה, ושאינו רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו". ועל דרך מה שכתב הראי"ה (אורות התשובה יג ד) "ההשתתפות

(א) דוֹרוֹנָא הוּא דְשִׁדִּיר כו'. תרגום: דורון הוא ששלח לו הקב"ה: (ב) יגדל שברו. ב' אופנים להבנת מושג השכר: האופן הפשוט – שהשכר בעולם הבא יגדל; האופן העמוק – שהשמחה היא בעצמה השכר, עצם זה שהאדם שמח שמחה רבה בדבר שהוא נצחי, חיוני, עמוק

בצרת הציבור בעומק הלב היא עצמה, היא גם כן שכר מצווה, שזוכים לה רק זכי הנפש תמימי דרך ההולכים בתורת ד". וכן הדבר בעונש, על דרך מה שכתב הרב שם (יד כה): "המידות הרעות, הן באות לפעמים בתורת עונש על חטאים קודמים, ואין די במה שישתדל האדם לטהר מהן בעצמן, שלא ישוב לטהרתו כי אם כשיפשפש במעשיו וישוב מהעוונות שגרמו את אותו העונש של נפילת מידותיו: (ג) **לאיש סודו**. הוא רבי חיים ויטאל זצ"ל: (ד) **שהיה שמח**. אחת מצורות הביטוי לשמחה במצוות הינה בסעודת מצווה בסיומה של מצווה, ולא רק בנוגע למצוות תלמוד תורה כידוע לנו מסיום מסכת, וכפי שכתב הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה אורח חיים ח"א סימן קנז ד"ה אבל מ"מ), זו לשונו: אבל מכל מקום נראה לעניות דעתי שהדין אמת דאף לימוד בעיון הספרים של תורה שבכתב נמי יש להחשיב הסיום סעודת מצווה דהא מצינו דלאו דווקא סיום מסכת ללמד אלא כל מצווה שנמשכה משך זמן – נמי יש שמחה בסיומה כדאיתא ברשב"ם (בבא בתרא קכא ב) בטעם רבה ורב יוסף, דיום טוב של חמשה עשר באב הוא משום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה לפי שבאותו יום היו משלימין מצווה גדולה כזאת: (ה) **בעשיית כל מצווה**. "כל מצווה – בא לרבות השמחה אפילו במצוות שקשה באופן טבעי לשמוח בהן, וכפי שכתב הרב שלמה אבינר (באהבה ובאמונה. חלק ב פסקה עח עמ' 278): לא תמיד אדם מתרגש מהמצוות, לפעמים הן גורמות להרגשה רעה מאוד, כגון אחר לוויית המת וניחוס אבלים. בכל זאת, הוא שמח שעשה דבר גדול. זו שמחה של מצווה. גם אם המצווה קשה עליו, אין הטורח הפיסי או הנפשי משבית את שמחתו כדברי ה"מגיד משנה" בפירושו על הרמב"ם (הלכות סוכה ולולב ח

טו): "ועיקר הדבר הוא שאין ראוי לו לאדם לעשות המצוות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשייתן אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשייתן ויעשה הטוב מצד שהוא טוב ויבחר באמת מצד שהוא אמת ויקל בעיניו טרחן ויבין כי לכך נוצר – לשמש את קונו. וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו ישמח ויגיל לפי ששמחת שאר דברים תלויים בדברים בטלים שאינן קיימים אבל השמחה בעשיית המצוות ובלמידת התורה והחכמה היא השמחה האמיתית": (ו) **מכל מיני תענוגים שבעולם**. רצה לומר "יותר מאילו קבלת כל מיני תענוגים" כו' (עיין באגרות הראי"ה א' אגרת שא: (ז) **ואבנים טובות ומרגליות**. ובשער רוח הקודש כתב רבי חיים ויטאל, זו לשונו: "כי עיקר השגת האדם אל רוח הקודש, תלויה על ידי כוונת האדם וזהירותו בכל ברכות הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כוח אותם הקליפות הנאחזות במאכלים החומריים ומתדבקים באדם האוכל אותם, ועל ידי הברכות שעליהם, הנאמרות בכוונה, הוא מסיר מהם הקליפות ההם, ומזכך החומר שלו, ונעשה זך ומוכן לקבל קדושה. והזהירני מאוד בזה". ולכאורה איזו מן ההנהגות הנ"ל באמת מביאה לרוח הקודש – השמחה או הכוונה בברכות או שמא שתיהן יחד? אלא שלא קשה, ויש לומר שמהות ברכות הנהנין היא על ידי קיום מאמר חז"ל (אבות ד א) "איזהו עשיר? השמח בחלקו". שכדי להיזהר בקיום ברכות הנהנין כהלכתן יש לו לאדם להיות שרוי במצב של שמחה על חלקו שנתן לו ה'. והבן. אך עדיין דוחק קצת – כיצד נסתדר עם שאר המצוות שלא שייכות לברכות הנהנין וגם בהם צריך להיות שמח? ואולי יש לתרץ בלשונו "עיקר השגת" – שעיקר ההשגה הינה על ידי ברכות הנהנין ושאר ההשגה – על ידי שמחה

בשאר המצוות. ועוד אפשר לתרץ, על פי הידוע מתורת הסוד (שער הגלגלים הקדמה ג) כי כל אחד בא לעולם לתקן תיקון המיוחד בעבורו, ואשר בגינו ניתנת לו עיקר דרגתו הרוחנית, ועל פי זה ניתן לומר שהאר"י ז"ל, בתור הנהגה פרטית היה נצרך לשים את דגשו בעבודת ה' על נקודת

השמחה (ואולי רמוז הדבר בלשון התנאי "שכל מה שהשיג – שנפתחו לו"), ואילו ההנהגה הראויה והשווה לכל אחד ואחד מישראל למען יתקרב להשגת רוח הקודש היא על ידי זהירותו בברכות הנהנין כתוספת לתיקונו האישי-פרטי.

5 כל המצווה

התנאי החמישי, שיעשה המצוה כִּלְה (א) ולא מקצתה, דכתיב בפרשת עקב (דברים ח א) "כֹּל הַמִּצְוָה וְאֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם] תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת", (ב) וכתב שם רש"י בשם המדרש (תנחומא פרשת עקב סי' ו) "אם התחלת במצוה – גמור אותה", כדאשכחן בהושע בן אלה מלך ישראל (גיסין פח א. תענית ל ב. פתיחתא דאיכא רבה סימן לג) שעשה מצוה גדולה – שביטל השומרים שהושיב ירבעם בדרכים כדי (ג) שלא יעלו ישראל, ואמר "כֹּל הָרוּצָה לַעֲלוֹת – יַעֲלֶה", ולא גזר עליהם שיעלו, לכך גלה וגלו עשרת השבטים עמו, שנאמר "עָלִיו עֲלֶה שְׁלֹמֹנָאֶסֶר" (מלכים ב יז, ג), הם נגלו לפי שלא רצו לעלות, והוא גלה על שלא היה מוחה בידם. (ד) הָכִי אֵיתָא במדרש. ועוד אמרו (על פי סוטה יג ב): המתחיל במצוה ואינו גומרה – מורידין אותו מגדולתו, שאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ומכל מקום, אם אין בידו לגומרה כלל, לא יפגע מעשות מה שבידו לעשות, (ה) כדאשכחן במשה רבינו דְּכָתִיב בפרשת ואתחנן (דברים ד מא) "אֲזַי יְבָרֵךְ מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים" (ו) וכדכתב רש"י ז"ל שם (ד"ה אז יברך), (ז) אבל אם יש בידו כח לגומרה ולא גמרה – מתחייב בנפשו וקובר אשתו ובניו, כדאשכחן ביהודה – דלפי שהתחיל במצוה הצלת יוסף ולא גמרה הורידהו מגדולתו (ח) וקבר אשתו ובניו (סוטה שם);

❧ ביאור בית רבקה שלי

לו הקב"ה: אני עושה, שנאמר (שם כ כב) "וּבְעֵת הַחֲלוֹ בְרָנָה וַתִּהְיֶה [נָתַן ה' מַאֲרָבִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן מוֹאָב וְהָרָ שְׁעִיר הַבָּאִים לַיהוּדָה וַיִּגְפְּנוּ] וגו'". עמד חזקיהו ואמר: "אני אין בי כוח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מיטתי ואתה עושה. אמר לו הקב"ה: אני עושה. עד כאן. וכתב על זה הרמח"ל במסילת ישרים (פרק יא, זו לשונו: ואמרו זיכרונם לברכה (איכה רבתי טו): שדוד היה נזהר ומנקה עצמו נקיון גמור מכל אלה, ועל כן היה הולך למלחמה בביטחון

(א) ולא מקצתה. כתוב במדרש איכה רבתי (הקדמה, פסקה ל), זו לשונו: עמד אסא ואמר: אין בי כוח להרוג להם אלא אני רודף אותם ואתה עושה. אמר לו: אני עושה, שנאמר (דברי הימים ב יד יב) "וַיִּרְדְּפֵם אֲסָא כו' כִּי נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי ה' וּלְפָנָי מִחֲנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד" 'לפני אסא' אין כתיב כאן אלא "לפני ה' וּלְפָנָי מִחֲנֵהוּ". עמד יהושפט ואמר: "אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא אני אומר שירה ואתה עושה". אמר

חזק, והיה שואל (תהלים יח לח): "אֶרְדּוּף אוֹיְבִי וְאֲשִׁיגֶם וְלֹא אָשׁוּב עַד כָּלֹתָם", מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה לפי שלא היו מנוקים כל כך. עד כאן. ללמדנו כי אל לנו להבין את המושג 'סייעתא דשמיא' כאילו ה' מסיים או מתחיל את המצווה והאדם לא נוקף ידיו, אלא שה' מסייע מראש ועד סוף בהשגחה שמימית מיוחדת כ'תמיכה' למעשי האדם, שהדברים יתנהלו כראוי וכסדר. ויסוד זה מבואר בדברי הראי"ה קוק זצ"ל, וזו לשונו (עין איה ברכות פרק א פסקה קמג): הביטחון התמידי הוא להיות בוטח בד' שיעזרהו בהשתדלותו. עד כאן. והוסיף וביאר במקום אחר (עין איה שבת פרק ב פסקה קצב): "אבל כמה צריך האדם להיות נזהר שהמידה היקרה הזאת שהיא אור העולם לא תיהפך לרועץ, שלא תהיה הסיבה לעצלות ולשפלות ידיים, שהוא ההיפוך מההשלמה האמיתית של האדם. על כן, כל מה שהאדם יותר דבק בקונו ויותר נאזר במידת הביטחון בשם ד', ראוי לו ביותר להראות זהירותו וזריזותו בכל הנוגע לפעולות אדם": **(ב) וכתב שם רש"י**. זו לשונו: "כָּל הַמִּצְוָה" – כפשוטו. ומדרש אגדה: אם התחלת במצווה גמור אותה, שאינה נקראת אלא על שם הגומרה, שנאמר (יהושע כד לב) "וְאֵת עֲצֻמֹּת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בְּשֶׁכֶם", והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם! (שמות יג יט) אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרה ישראל, נקראת על שמם: **(ג) שלא יעלו ישראל**. לירושלים, בג' הרגלים: **(ד) הָכִי אֵיתָא בַּמִּדְרָשׁ**. זו לשון מדרש איכה רבה: אלא חמשה עשר באב מאי היא? כו' ר' אבא בר כהנא ור' אסי משום דעולא בשם רבי אמרי: שבו בטל הושע בן אלה פרוזדאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים.

רב כהנא שאל מן קדם [=את] רב, אמר ליה אפשר דכל דא טיבותא עבד [=שאת כל הטובה הזו עשה] וכתוב ביה "עָלִיו עָלָה שְׁלֹמֹנָאֶסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר" וגו' (מלכים ב יז ג), אלא על שהעביר קולר מצווארו ונתנו בצוואר הרבים – לא אמר כל עמא יסקון ויצלון [=כל העם יעלו ויתפללון], אלא אמר כל מאן דבעי למיסק יסק [=כל מי שרוצה לעלות – יעלה]: **(ה) כדאשכחן**. פירוש: כמו שראינו: **(ו) וכדכתב רש"י ז"ל שם**. זו לשונו: "נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם, ואף על פי שאינן קולטות עד שיובדלו אותן של ארץ כנען, אמר משה: מצווה שאפשר לקיימה – אקיימנה" (מכות י א): **(ז) אבל אם י"ש**. בדפוס הראשון של ספר חרדים הוסיף מגיה הספר, הרב יצחק גרשון, הערתו על תנאי זה, וזו לשונו: אבל קשה כי בעצמות יוסף כן עשה שנאמר (שמות יג יט) "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמֹּת יוֹסֵף עִמּוֹ" וגם העתיר לה' לבא אל הארץ לקיום מצוותו לקוברו בארץ וה' לא רצה כי נשבע (דברים ג כג-כו). ולמה נענש שנקראו על שם בני ישראל, שנאמר (יהושע כד לב) "אֲשֶׁר הֶעֱלֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל" ולא בשמו ובשמים? ויאמר נא "אשר העלו משה וישראל" דקים לן: המתחיל במצווה ונאנס ולא עשאה נחשב כאלו עשאה כולה (ברכות ו א ועוד), וכן היה משה, ולמה לא נקראת גם על שמו כי [=כאשר] נקברו? ויש לומר כי ההתחלה יותר מחצי הכל וכיון שנזכר כי לקחם לקיים מצוות יוסף הווה ליה כאילו עשאה כולה ובקבורתם רצה להודיע על כי הג[ו]מר המצווה נקראת על שמו. ולמען למד ב' לימודים אלו – כי מה שתקן משה מתחלה ליקרא המצווה על שמו – תקנו ישראל לאחרונה עוותתם אשר עזבו במצרים על לכתם אחרי השלל. לא כן משה, כי במות משה המוציא והמביא הם

במקרה, וממילא יש קשר של מידה כנגד מידה בין הדברים, שהרי גם לקבור אישה ובנים זה 'להתחיל משהו' ולא לסיים.

העולם ותחשב להם למצווה שלימה: (ח) **וקבר אשתו ובניו**. רואים מכאן דוגמא כיצד חז"ל למדו על הקשר ההדוק בין מעשיהם של אבותינו לקורותיהם – כפועל (במלעיל) יוצא, ולא

6 דקדוק

התנאי השני, הדקדוק הגדול במצווה לעשותה כתקנה (א) וכל פרטיה (ב) ודקדוקיה כמצוותה;

ביאור בית רבקה

בהר-הבית ובא אביו, ובעוד בנו מפרפר ציין כי הסכין עדיין טהורה ולא נטמאה, ומסיימת שם הגמרא ואומרת "מלמד שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים". עוד מספרת הגמרא (גיטין נו א) כי מתוך סבלנותו של ר' זכריה בן אבקולס ודקדוקו במצווה נתגלגל חורבן בית המקדש. עיין שם. מאידך, ישנם דקדוקים שעשייתם מבורכת היא, והדבר תלוי בגישה של האדם אליהם, וכפי שכתב גם כן הראי"ה (שמונה קבצים ז קסח): "מתוך גדלות המחשבה, עומקה וגובהה, חודר האור בחוץ בכל הפרטים ופרטי הפרטים, ומתוך כך האהבה האצילית משתלהבת בהם, ויוצאה מזה הדבקות הקדושה, באהבה נערצה, בכל דקדוק של מצווה, ובכל דבר קל וקטן שבתורה ודקדוקי סופרים, מגדול ועד הקטן. אמנם, מי שמבלעדי מחשבה עליונה כללית מתדבק רק בהפרטיות, בהקטנות, אפילו של הקודש, אם איננו עלול למחשבה, הרי הקטנות הזאת היא טבעו הראוי לו, ותחזקהו על פי מדתו, אבל אם הוא עומד על פי הכשר תבונתו לשאוב ממעין של המחשבה המקיפה המקורית, ומתוך רישול גופני ונפשי הרי הוא משתקע אך בקטנות ודקדוקים קטנים,

(א) **וכל פרטיה**. כתב הרמח"ל במסילת ישרים (פרק טז): כי הנה כשם שאין עולה על גבי המזבח שלמטה אלא סולת נקייה מנופה בשלוש עשרה נפה שכבר טהור לגמרי מכל סיג (מנחות עו ב) – כך אי אפשר לעלות על רצון מזבח העליון להיות מעבודת האל השלמה והמובחרת, אלא המובחר שבמעשים, הטהור מכל מיני סיג. ואינני אומר שמה שהוא זולת זה יהיה נדחה לגמרי, כי הרי הקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה ומשלם שכר המעשים לפי מה שהם. אמנם, על העבודה התמימה אני מדבר הראויה לכל אוהבי ה' באמת, שלא יקרא בזה השם אלא העבודה הטהורה לגמרי, שלא תהיה הפגיה בה אלא לשם יתברך ולא לזולתו. וכל מה שיתרחק מן המדרגה הזאת, כפי הדרגות רחוקו כן ירבה החיסרון בה: (ב) **ודקדוקיה**. אמנם, יש להיזהר שריבוי הדקדוקים לא יטשטש את המצווה בכללותה, וכפי שכתב הראי"ה (מאמרי הראי"ה חלק ב עמ' 288): "יש שריבוי דקדוקים, אפילו בנטייה לדברי קדושה ויראה של זהירות המצוות וכל טוב, מזיק לחסידות אמיתית ולשלמות של אמת". כדוגמא לרעיון זה מספרת הגמרא (יומא כג א) על כהן שרצח את חבירו

את סביביו". ובעניין תפקידן הכללי של המצוות המעשיות – ראה בחלק המילואים, מילוא 1.

בלא שאיבה מהרוממות האצילית, הרי הוא מתקטן, מגרה בעצמו דינים, משתפל ומשפיל

7 ריצה

התנאי השביעי, (א) הריצה (ב) והרדיפה (ג) לקראתה, דכתיב "דֶּרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אֶרְוֶיךָ" (תהלים קיט לב);

ביאור בית רבקה שלי

שלמה. עד כאן. עם זאת, יש מקום לחסידים לנהוג במידת חסידות אף במקרים אלו וכפי שנודע שהרב עובדיה יוסף [זצ"ל] (שליט"א), ולהבדיל בין חיים לחיים, הרב שלמה זלמן אוירבעד זצ"ל, התירו לתרום כליה ולא חששו לחולי שאין בו סכנה או לסכנת חיים המזערית העלולה להיגרם על ידי כך. על מנת להשלים היריעה נביא פרטי דינים בזה משו"ת בצל החכמה לרב בצלאל שטרן (חלק ה סימן צג), שם דן בנושא זה וכך כתב למסקנה העולה להלכה: (א) מצווה שקיומה יגרום לו שיחלה ויפול למשכב, אם בא לעשותה – יוצא בה ידי חובה ויברך עליה כדינא (אות ז'). (ב) מצווה שקיומה הוא לו סכנת נפשות לדעת הרופאים, אסור לו לקיימה (אות ו'). (ג) אינו ציית לדברי הרופאים והוא בא לעשותה – אסור לו לברך עליה (אות ו' ז'). (ד) עשה המצווה בשעה שקיומה היה לו סכנה, שוב הוטב מצבו והרשה לו הרופא לקיימה – חייב לחזור ולקיימה (ו' ז') ומכל מקום נראה שלא יברך עליה (אות ז'). (ה) יש סכנה בהכנת המצווה ואי אפשר לקיים המצווה בלעדי אותה הכנה ואין סכנה בעצם קיום המצווה, אסור לו לעשות ההכנות המסוכנות (אות ח'). עבר ועשאן – חייב מעתה לקיים המצווה ולברך עליה כדינא (שם. ו) טרח עצמו בהכנת מצות סוכה ואין טורח בישיבתה, חייב לישוב בסוכה ולברך עליה (אות ח' – ט'). (ב) והרדיפה. מה נעים להביא בזה

(א) הריצה והרדיפה. כתב האדר"ת בקונטרס "נפש דוד" על עצמו, וזו לשונו (אות לג): בימי עלומי לא השגחתי כלל על בריאותי, ורצתי לדבר מצווה ולתפילה וכיוצא בזה, ומרגלא היה בפומי [=ורגיל הייתי לומר], התורה אמרה (ועל פי דברים ו ה) "וְאֶהְיֶה בְּכָל מַאֲדֶךָ" היינו מאוד שלך, רצה לומר הכתוב (דברים ד טו) "וְנִשְׁמְרְתָם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם", במקום האהבה צריך לעבדו יתברך שמו גם בביטול שמירת הנפש. עד כאן. וראוי להמליץ על דבריו את דברי רבי אברהם בן הרמב"ם בספר "המספיק לעובדי ה'" (פרק א), וזו לשונו: "כל התולה תקוותו בניסים בלבד ללא התכשרות נאותה, ללא התגלות, ללא הרגשה אלוהית לאמיתה וללא סיעתא דשמיא – הריהו מתאוה למה שאיננו מתאים לו וחוטא בחוצפה, המביאה לידי חילול השם, ואין ספק, שיבוא על עונשו. וכן להפך, מי שביטחונו לוקה בחסר למרות שה' יתעלה העלהו למדרגה רמה כזאת, הריהו ראוי לעונש ולחרון אף ה'". ובפרט, שלעניין הלכה כתב רבי אליעזר יהודה וולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר חלק טז סימן כג ד"ה וכל זה), וזו לשונו: כו' וכל זה נוסף על מה שבכלל הדעת נותנת שעבור קיום מצוות עשה או לא תעשה בשב ואל תעשה אין חיוב לעשותם או לקיימם אם אפילו שכתוצאה מזה יחלה רק בחולי שאין בו סכנה, וכדהבאתי בכזאת בספרי שו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סי' מג) בשם ספר בנין

דברי המחבר בהמשך ספרו (ספר חרדים פרק יח), וזו לשונו: כשישלחנו אביו או אמו לאיזה דבר, מצווה לרוץ בזריזות, כדכתיב "נִפְתָּלִי אֵילָה שְׁלָחָה" (בראשית מט כא). עד כאן. באם האדם מקיים תנאי זה בנסיעה לבית הכנסת – דן רבי אליעזר יהודה וולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן יז אות ט), זו לשונו: בסיכומי של דבר נראה להלכה, דנסיעה ברכב לא יכול לשמש תחליף למצוות ההליכה והריצה ברגלים לבית הכנסת או לבית המדרש [ויפה מבארים החדש לאברהם (סעיף ז) והבן איש חי (שנה א פרשת מקץ אות ב) שהריצה יעשה באופן שלא יעליגו הרואין עליו, אלא ילך כאיש מהיר במלאכתו] ולכן כל שבאפשרות ללכת רגלי – אין לנסוע ברכב משום יתר נוחיות, ויקיים המצווה כמאמרה ויזכה על ידי הרדיפה לה"נִדְעָה" (הושע ו ג) ויקבל עבור הטורח במצווה שכר פסיעות. ואם אין באפשרות – לא ייסע על כל פנים עד פתח בית הכנסת, אלא יעמיד רַכְבּוֹ במרחק מה וילך וירוך משם בכוננות ובכוונה עד פתח בית הכנסת. עד כאן. כתב הרב עובדיה יוסף

8 לא על ידי שליח

(שליט"א) [זצ"ל] (מאור ישראל א ברכות ו ב): "כו' אבל במאירי בשמעתין כתב, הבא לבית הכנסת או לשמוע דברי תורה – מצווה לרוץ אפילו בשבת, שלא נאמר שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול אלא לדבר הרשות. עכ"ל. ומוכח לדבר מצוה אפילו אין זמנו בהול מותר עכ"פ לרוץ. וכ"נ סתמות דברי הפוסקים. ועיקר": (ג) לקראתה. בטעם הזריזות למצווה נראה לומר שהוא מדין כבוד וחיבוב המצווה וכן מוכח מהשולחן ערוך (צ יב) שכתב "מצווה לרוץ כשהולך לבית הכנסת וכן לכל דבר מצווה, אפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה, אבל כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ". ובמשנה ברורה (שם ס"ק מ) כתב: "ועיין בפרישה שכתב דעיקר הריצה יהיה כשבא סמוך לבית הכנסת דָּשָׁם מינכר [=ניכר] הוא שעושה לשם מצות בית הכנסת". וכן מוכח מרבינו יונה (ספר היראה) שכתב "ובבואו סמוך לבית הכנסת ימהר פעמיו".

התנאי השמיני, (א) כל מצוה שיכול הוא לעשותה בידו, (ב) יעשנה בידו (ב*) ולא על ידי שליח, כדאמרו בריש פרק שני דקידושין (מא א) מִצְוָה בּוּ יוֹתֵר מִבְּשָׁלוּחַ, (ג) ובצורכי שבת היו האמוראים (ד) בעצמן עוסקים (שבת קיט א);

❧ ביאור בית רבקה שלי

זצ"ל. וכן מצאנו בחידושי הרש"ש על מסכת ברכות (לא ב) שיש עניין להשתמש בכהן בתור שליח לשחיטת הקרבן, שכן כתב על דברי הגמרא המספרת על כך שעלי קרא לחפש אחר כהן לשחוט, ואמר לו שמואל ששחיטה כשרה אף בזר, וזו לשון הרש"ש: נראה דעלי נמי ידע

(א) כל מצווה. כפי שאומרים 'לכל כלל יש יוצא מן הכלל', גם כאן ישנה מצווה יוצאת דופן, שהרי יש אומרים שמצוות משלוח מנות עניינה להיעשות דווקא על ידי שליח (מקראי קודש פרק יב סעיף יט בשם החתם סופר [חידושי לגיטין כב ב] וכן כתבו כמה אחרונים, וכן הורה הגאון רבי שאול ישראלי

הדין דשחיטה בזר כשרה, אלא דלכתחילה היו נוהגים בכהן, להכי אמר להו: "קראו כהן", ושמאל חזי דהו מהדרי בתר כהן רצה לומר שהשתדלו ביותר בתריה דכהן לכן אמר להו למה לכו לאהדורי כו'. עד כאן נראה רש"ש שם כח א) ונראה שייסוד מחלוקתם של עלי ושמאל תלוי במחלוקת המובאת לקמן בתנאי 15, אות ח. עיין שם [תודה לר' כפיר ברוך מבורך דדון שהפנה אותי למקור זה]; ומאידך יש להוסיף כי המילים "כל מצווה" בדברי המחבר באות לרבות חילול שבת לצורך מצוות פיקוח נפש, שיש לחכמי ישראל להשתדל בצורה מיוחדת לעשותו בעצמם כדי לזרז את הציבור בחשיבות העניין וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות שבת ב ג): "וכשעושיין דברים אלו אין עושיין – לא על ידי נכרים ולא על ידי קטנים כו' כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם – אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה": (ב) **יעשנה בידו**. ראה בחלק המילואים, מילוא 2: (ב*) **ולא על ידי שליח**. כתב הראי"ה קוק זצ"ל (פנקס אחרון בביוסק עמ' מח פסקה כז): "גמילות חסדים כולל גופו וממונו, ויש שמהדר לגמילות חסדים דממונו ונשכר, מפני שהוא אוהב חסד ועושה גם כן בגופו גמילות חסדים כאשר תשיג ידו, אלא במקום שאין ידו משגת לעשות בגופו שם הוא עושה מממונו. אבל מי שמשתמש בממונו כדי להפטר מגמילות חסדים דגופו, הוא מבזה מידת החסד. דומה לעניין שלוחו של אדם כמותו במצות ומכל מקום מצוה בו יותר מבשלוחו, והיינו שהרחבת השליחות באה להשתמש בה במקום שאין היד מגעת לגמור הפעולה בעצמו צריך לגמור על ידי שלוחו, אבל המשתמש בשליח מפני שהוא מבזה את המצוה לעשותה בעצמו, הוא מחלל את הקודש. דומה ליששכר איש כפר

ברקאי דכרך ידו בשיראוי ועבד עבודה. כו' אבל המשתמש בצדקה של ממון כדי להראות גיעול נפשו לפעולת הצדקה ולהתחבר עם העניים החולים והכואבים הוא משחית נפשו": (ג) **ובצורכי שבת**. כפי שנפסק בשולחן ערוך ור"א "ישתדל להכין בעצמו שום דבר [=משהו] לצרכי שבת כדי לכבדו". ובביאור הלכה (שם ד"ה ישתדל כו') הביא שהלשון ברמב"ם: "חייב", וחותרם דבריו: "ומכל מקום צריך עיון". ועוד הוסיף לדון בנושא – האם הלומד תורה יפסיק מלימודו לשם הכנת צורכי שבת (שער הציון ס"ק ט), זו לשונו: ונראה דלא שייך בזה לומר: מצווה שיוכל לעשות על ידי אחרים – אין מבטלין התלמוד אפילו לזמן מועט, והכא הלא יוכל לעשות על ידי שלוחו דעדיף הוא ממי-שהוא אחר לגמרי; יש לומר, דדווקא מצווה שאין מוטלת על גופו, כגון שיפסיק באמצע הלימוד לילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יוכל לעשות עמו הטובה ההיא, מה שאין כן בזה – שהכבוד שבת מוטלת על גופו, וממילא מצווה בו יותר מבשלוחו. אי נמי, דדווקא לעניין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא, מה שאין כן לעניין שאר מצוות – אם הוא תלמיד חכם ונוגע לביטול תורה. וצריך עיון: (ד) **בעצמן עוסקים**. וכך סופר על הרב קוק (מלאכים כבני אדם, ימי בחרותו עמוד 6): בצעירותו, מתוך שנתפרסם בחסידותו ובכוח דרשנותו, עלתה הצעה למנותו למשרת "מגיד" בקהלת ווילנא, שגדולי ישראל שימשו בה תמיד. אך לא נסתייע הדבר בשל "מכשול" מיוחד. ומעשה שהיה כך היה: הרב היה נוהג כל ימיו להיכנס ביום שישי למטבח ולסייע במשהו בהכנת תבשילי שבת, כמנהגם של חכמינו זיכרונם לברכה. כשבא לוויילנא, התאכסן באכסניה אחת. ובערב שבת לא שינה ממנהגו ונכנס למטבח של האכסניה לסייע שם

במשהו בהכנת תבשילי שבת, כדון. יהודים
שהכירוהו עברו על פני חלון האכסניה, והנה
לתימהונם ראו את האיש, המתעתד להיות
"מגיד" שלהם עומד במטבח... הדבר עשה
עליהם רושם לא נעים ונמנו וגמרו שאינו ראוי
למשרת ה"מגיד" בוילנא...

9 הראשונה

התנאי התשיעי, (א) המצוה שתבא לידו תחלה – יעשנה, (ב) ולא יניחנה עד שיעשה אחרת
תחלה, כדאמרו (ג) "אין מעבירין על המצות" (פסחים סד ב);

❧ ביאור בית רבקה שלי

(א) המצוה שתבוא. ראה בחלק המילואים, מילוא 3: (ב) ולא יניחנה. את המצווה הראשונה; אמנם, יש דין יוצא דופן בתנאי זה, שאם נזדמנה לו לאדם מצווה עוברת (התלויה בזמן – כגון הכנסת כלה) ולא יכולה להיעשות על ידי אחרים, והוא עוסק במצווה שאינה עוברת (- כגון תלמוד תורה), אזי יעזוב את המצווה הראשונה ויפנה לקיים את העוברת (שו"ע יורה דעה רמו יח). ולדעת בעל סדר היום (דף כה א), אם המצווה העוברת היא עניין של חסד, אזי אפילו אם יש מישהו אחר שיעשנה, והוא לומד תורה (לדוגמא) – יפסיק מלימודו: (ג) "אין (א) המצוה שתבוא. ראה בחלק המילואים, מילוא 3: (ב) ולא יניחנה. את המצווה הראשונה; אמנם, יש דין יוצא דופן בתנאי זה, שאם נזדמנה לו לאדם מצווה עוברת (התלויה בזמן – כגון הכנסת כלה) ולא יכולה להיעשות על ידי אחרים, והוא עוסק במצווה שאינה עוברת (- כגון תלמוד תורה), אזי יעזוב את המצווה הראשונה ויפנה לקיים את העוברת (שו"ע יורה דעה רמו יח). ולדעת בעל סדר היום (דף כה א), אם המצווה העוברת היא עניין של חסד, אזי אפילו אם יש מישהו אחר שיעשנה, והוא לומד תורה (לדוגמא) – יפסיק מלימודו: (ג) "אין

מעבירין על המצות". ופירש רש"י (וימא לג א ד"ה אין מעבירין), זו לשונו: הפוגע במצווה – לא יעבור ממנה. ונפקא לן [=ולמדנו זאת] במכילתא (בא פרשה ט) מ"ושמרתם את המצות" (שמות יב יז) קרי בה את המצות – לא תמתין לה שתחמיץ ותיישן [ותתישן]. עד כאן. וביארו שם התוספות (ד"ה אין מעבירין על המצוות) באיזו מציאות אמר ריש לקיש שאין מעבירין על המצוות – רק כאשר יש שתי מצוות לפניו, זו לשונם: ויש לומר דלא שייכא דריש לקיש אלא היכא דבעינן למעבד תרוייהו, שיש להקדים ההוא דפגע ביה ברישא.

10 כל מצווה בפני עצמה

התנאי העשירי, (א) לא יעשה (ב) שתי מצוות (ג) כאחת, (ד) שמא לא יוכל להודרו בשתייהן, כדאמ' [רן] (ברכות מט א ועוד) (ה) "אין עושין מצות חבילות חבילות";

❧ ביאור בית רבקה שלי

(א) לא יעשה. האם זהו איסור דאורייתא או איסור דרבנן? נראה על פי המצפה איתן (פסחים קב ב) שזוהי מחלוקת בין בעלי התוספות, שבסוטה (ח א והא אין עושין מצוות חבילות חבילות) אמרו שזה דרבנן, ובמועד קטן (ח ב ד"ה לפי שאין מערבין שמחה בשמחה) משמע שזה מדאורייתא כי

הגמרא לומדת דין זה מהפסוקים. עיין שם: (ב) שתי מצוות כאחת. לעניין עשיית מצווה תוך כדי התעסקות בדבר אחר כתב המשנה ברורה (סי' כה ס"ק נו) לחומרא, זו לשונו: "ואנשים שנוהגין לקפל הטלית ותפילין ולהניחן בתיקן בעת אמירת קדיש לא יפה הן עושין דמאוד יש

לכוון בעניינת אמן יהא שמייה רבה כו' ובודאי לא גרע משאר ברכות דרבנן דאסור לעשות אפילו תשמיש קל בשעה שהוא מברך (כמבואר לקמן בסימן קצ"א במ"א ס"ק ב). כתב בשו"ת עולת יצחק (לרב יצחק רצאבי. חלק ב סימן רח עמ' שלד): כו' ומכל זה יש להקיש לעניין מי שעולה לקרות בתורה, ומנקה הזכוכית של בתי העיניים בשעת הברכה כדי להיטיב ראייתו, וכל כיוצא בזה. ונפקא מינה שלהמון העם אין אנו צריכים למחות אם מתעסקים בשעת אמירת ברכה, או מהלכים, זולת בברכת המזון. וגם נלמד דבשעת הדוחק יש מקום להקל כו'. ולמדנו גם כן שיש להיזהר מלהתעסק באיזה דבר, או להלך בשעת אמירת איזו ברכה שתהיה, כדי שיכוון דעתו כראוי. ואין להקל זולת בשעת הדוחק. אך להמון עם המקלים בזה, אין צריך למחות. אבל בברכת המזון אסור זה מדינא. עד כאן. ועוד מצאנו כתוב בילקוט יוסף (כרד א עמ' תקז סימן ז): ראוי ונכון שלא ינגב את ידיו בעת שמברך אשר יצר, שאין להתעסק בשום עסק באמצע ברכה שאדם מברך. כו' ויש מי שאומר דמאחר והניגוב שייך לברכת אשר יצר, אין קפידא לנגב באמצע הברכה. ומכל מקום המקלים לנגב הידיים באמצע הברכה יש להם על מה שיסמוכו (שו"ת שלמת חיים (סימן טו) כו'. גם בסימן שאחר זה כתב, דהניגוב שייך למצווה ובודאי שאין קפידא בזה. גם בשו"ת רבבות אפרים חלק א (סימן יז) הביא בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א שאמר, דכיוון שהניגוב הוא חלק מהמצווה יש לומר דאין בזה גנאי, ובלאו ה"ק הא איכא מאן דאמר בירושלמי (רב הונא. ברכות, פרק ה' ה"א הלכה ג) דכל המצוות מברך עליהן בשעת עשייתן. עיין שם: (ג) **כאחת.** יש לברר באיזה אופן בדיוק נחשב ששתי מצוות נעשות כאחת? בבירור זה נכתב בילקוט יוסף (כבוד אב ואם חלק ב יג, ז), כי האיסור הוא בעשיית שני מעשים נפרדים זה מזה – יחד. אמנם, בעשיית מעשה אחד המועיל לשתי

מצוות – אין איסור. וזו לשונו: שלא שייך לומר כן אלא בעושה שני מעשים כאחד, שאז שייך לומר שנראה כמשוי עליו וממהר להפטר מהו, וכן אין ליבו פנוי, אבל העושה רק מעשה אחד של מצווה, וממילא נעשית מצווה אחרת לא מחזי כמשוי וגם לבו פנוי, ולא שייך ביה מצות חבילות. כו' מסקנא דדינא כי הדלקת נר אחד לעילוי נשמת אביו ואמו, וכן אמירת קדיש לעילוי נשמת אביו ואמו ביום אחד, אין בזה משום מצות חבילות חבילות, שאין כאן אלא מעשה אחד, ורק הכוונה לעילוי נשמת שניהם. כמו שאמרו (עירובין מ ב) זיכרון אחד עולה לכאן ולכאן. עד כאן. עיין שם: (ד) **שלא לא יוכל.** טעם תנאי זה לא מבואר בגמרא, אלא הגמרא סותמת בלא טעם. אכן, הרשב"ם (פסחים קב ב) פירש טעם הדבר בצורה שונה מהמחבר, זו לשונו (ד"ה חבילות חבילות): דמחזי עליה כמשוי. עד כאן. אמנם, נוטה פירוש בעל החרדים לפירוש התוספות למועד קטן (ה ב) בדיבור המתחיל "לפי שאין מערבין שמחה בשמחה", שכתבו, זו לשונם: דבעינן שיהא לבו פנוי למצווה אחת ולא יפנה עצמו הימנה. עד כאן. ובגמרא (פסחים שם) הביא בפירוש 'חברותא' (הע' 4) טעם נוסף, זו לשונו: ויש מהאחרונים שנתן טעם לפי שהעוסק במצווה פטור מן המצווה (סוכה כה א) – נמצא – כשעושה שתי מצוות כאחת – נעשית אחת מהן בזמן שפטור הימנה, שהרי עסק בחבירתה והרי הוא כאילו אינו מצווה ועושה לגבי אחת מהמצוות, שדרגתו פחותה מן המצווה ועושה (בית האוצר ח"א כלל פ"ד): (ה) **"אין עושין מצוות חבילות.** להשלמת פרטי התנאי נביא את לשון האנציקלופדיה התלמודית בנושא (ערך "אין עושין מצוות חבילות חבילות" [א, תרחצ]): מצווה של תורה ומצווה של דבריהם מותר לעשותן כאחת, ובלבד שיקדים של תורה תחילה, ואפילו אם היו

שתים בבת אחת, ואין שייד בהן עשיית חבילות
חבילות (מג"א סוף סימן קמ"ז).

שתיהן של דבריהם – מותר. אבל במצוות
מדברי קבלה – אסור. מצוות של רשות, כיון
שאינן חובה על האדם לעשותן – מותר לעשות

11 כבוד

התנאי האחד עשר, (א) שיזהר בכבוד המצוה, דכתיב גבי מצות כיסוי הדם (ויקרא יז על פי
שבת כב, א) "וְשָׁפַךְ יָכֹסֶה" – במה ששפך יכסה. דהיינו, ביד ולא ברגל, (ב) שלא תהא המצוה
בזויה עליו, (ג) וזה בנין אב לכל המצוות. ובמדרש תנחומא פרשת ויגש (סימן ו): "אמר רבי
שמעון בר יוחאי: אמר הקדוש ברוך הוא, הווי מכבדין את המצוות שהם שלוחי (ד) ושלוחו של
אדם כמותו, אם כבדת אותה – כאלו לי כבדת, (ה) ואם בזית אותה – (ו) כאלו לי בזית";

ביאור בית רבקה שלי

אברמסקי (מלך ביופיו, עמ' 876): "בימי חליו כאשר
נכנסו אצלו רופאים, נהג להדר אותם בקימה
פורתא, כדרך שהיו עושין מביאי ביכורים בזמן
שבית המקדש היה קיים. אמר "חביבה מצוה
בשעתה. גם הרופא בא הנה עכשיו כדי לקיים
מצווה". ובחומרת ביזוי המצווה ראה ביאורו
של הרב קוק בעין-איה (שבת חלק א פרק ב פסקה
טו): (ב) שלא תהא המצווה בזויה עליו. אם
באנו לתת כללים בתנאי זה נעזר בדברי החיי
אדם (כלל סח סעיף ב) שנתן ג' תנאים: הראשון,
"שלא יעשנה בקלות ראש וכדרך ביזוי" (בשבת
כב א ברש"י "אבוהון דכולהו דם" משמע שהוא דרשה
גמורה מדאורייתא). השני, "שלא תהיה בזויה עליו
מצד איכות עשיית המצווה, ומכבד גופו יותר מן
המצווה כגון שמתירא שיתלכלכו ידיו או גופו
על ידי המצווה ולכן לובש בתי ידיים (כפפות.
הערת העורך) על ידיו (כמו שצווחה העזרה על כהן גדול
דכריד ידיה בשיראי ועבד עבודה [פסחים נז א])."
השלישי, "וכן אסור ליהנות מן המצווה כל זמן
מצוותה כו' ולאכול האתרוג או להריח בהדס
של לולב" (שו"ע או"ח תרנ"ג): (ג) וזה בנין אב
לכל המצוות. פירוש, שמההלכה שנאמרה

(א) שיזהר בכבוד המצווה. עד היכן מגיעה
רמת הזהירות בלא-תעשה של כבוד המצווה
כתב ב'שדי חמד' (כללים אות מ כלל קצח ד"ה ומכבוד
המצוה) "ומכבוד המצווה הוא ליזהר שלא לחשוב
ולהרהר בעסק ואופן עשייתה כשהוא במקומות
המטונפים (כמו שכתב הרב בית השואבה בדינים
השייכים למצוות עשיית הסוכה אות ד' בשם הרב הלך"ט
בחלק ב סי' כז) וכן כתב הרב מוהר"ם פאפיראס
בספר אור צדיקים (סי' א אות יא) שאין להרהר
[ב]בית הכיסא בשום צורך מצווה אלא יהרהר
בהוצאות ביתו או בבניינים נאים ומצוירים".
ובמצוות עשה של כבוד המצווה כתוב
באנציקלופדיה התלמודית (ערך: "חביבה מצווה
בשעתה" [יב, תקז-תקח]): 'חביבה מצווה בשעתה'
מצינו גם לעניין זה שצריכים אנו לחבבה ולכבד
עושיה בשעה שעוסקים במצווה כו' ומטעם זה
יש לעמוד מפני נושאי המיטה שהמת בה (טור
שו"ע יו"ד שסא ד) ומפני נושאי התינוק לברית
מילה, וכן בכל דבר מצווה שאדם הולך ומתעסק
בה יש לעמוד מפניו כו'. יש מצדד לדעת
ראשונים, שדווקא מפני רבים העושים מצווה יש
לעמוד אבל לא מפני יחיד (עיניים למשפט קידושין
לג, א). עד כאן. מסופר על אודות רבי יחזקאל

הנתלשים מהבהמה" כו'. ובסעיף אחר נכתב על ביטול מצווה – "המוכר טלית מצויצת לישראל, אסור לו להוציא ממנה הציציות, שמבטל המצווה מהציצית, והרי זה ביזיון להמצווה (שאלתות פרשת שלח שאילתא קכו ועיין שם בהעמק שאלה. מג"א סי' טו ס"ק ב). וכן אסור ליטול מזוזה מהבית כשיוצא ממנו, שמבטל את המצווה מהמזוזה, וביזיון מצווה הוא". עוד פרט בדין תנאי זה הוא, כפי שכתב רבי חיים פלאג'י (נפש חיים מערכת המ"ם. מצות, אות קמו): "צריך לתת לכל דבר מצווה וקדושה בתחילה, והיה הנשאר לחולין, ולא ייתן מהמותר כי הוא ביזיון. הרב אבן עזרא סדר תבוא (דברים כו יד). והכי איתא בזוהר הקדוש (חלק ג דף קד, א), ובתיקונים תיקון ס"ט דף קיד, א. עיין שם להדיא לעניין לתת לעני, דלא יאמר איכול וארוי בקדמיתא ומה דאשתאר אתן למסכני [=שלא יאמר, אכול ואשתה בתחילה, ומה שישאר אתן למסכנים]: (ו) פָּאֵלוּ לִי בְּזִיתָ". ראה בחלק המילואים, מילוא 4.

בעניין כיסוי הדם לומדים אנו לנהוג בכל המצוות בכבוד: (ד) וּשְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם בְּמוֹתוֹ. אפשר ללמוד מכאן רעיון מוסרי: בתנאי השמיני למדנו שיעשה המצווה בעצמו, משום שמצווה בו יותר מבשלוחו, וכאן, 'משתמש' לכאורה הקב"ה בכלל 'שלוחו של אדם כמותו', ללמדנו, שלעניין חיובך במעשה המצווה, לקום ולפעול, אומרים "מצווה בו יותר מבשלוחו", ולעניין גוף המצווה שאותה אתה מקיים – אנו מרחיבים את 'הגדרות הכבוד' כלפי הקב"ה אל עבר מצוותיו גם כן, ואומרים "שלוחו של אדם כמותו", וכך מלמדנו המדרש (במדבר רבה לג א): "אמר הקב"ה לישראל, מכרתי לכם תורת, כביכול נמכרתי עמה" (ועיין שם): (ה) וְאִם בְּזִיתָ. בדין ביזיון המצווה נכתב באנציקלופדיה התלמודית (ערך "ביזוי מצווה" [ג, נב]): "אף החומר שממנו נעשה המצווה לא יהיה מדברים פחותים – אין עושין ציצית מהצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצים ביניהם, ולא מהנימים

12 שלא יפסידנה

התנאי השנים עשר, שלא יחמיץ המצוה, אלא בהגיעה לידו (א) ימחר לעשותה ולא יאמר מחר אעשנה, דכתיב גבי שמירת חמץ (שמות יב יז) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" (ב) ודרשו זיכרונם לברכה (מכילתא פסחא פ"ט ומובא גם ברש"י שם) נמי דקרי ביה "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת", בחיר"ק המ"ם ובחול"ם הוא"ו. (ג) ובמדבר סיני רבה (פרשה כב ו) בפרשת מטות (במדבר לא ב): "נָקֵם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [מֵאֵת הַמִּדְיָנִים] אַחֲרֵי תֵּאֶסֶף [אֶל עַמּוּדָה]", אפילו הכי נזדרז ומיהר, ויהושע שנתעצל, נתקצרו שנותיו עשר שנים, שהיה לו לחיות מאה ועשרים שנאמר (יהושע א ה) "כִּי אֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֱהִיָּה עִמָּךְ" ולא חי אלא מאה ועשר;

❧ ביאור בית רבקה שלי

הפְּחֹל, כגון זה שממחר להקדים ולבוא אל הרכבת הרבה לפני מועד יציאתה, כדי שלא יאחר, אלא מי שהוא מחושב ומגיע בזמן

(א) ימחר לעשותה. וכך כתב בספר 'ראש גולת אריאל' (פרק י עמוד רנו) על האדמו"ר 'אמרי אמת' מגור: "זריז", אמר פעם, "אינו האיש

מפורש בפירוש המהרז"ו על המדרש. ובפירוש הרלב"ג יהושע יא, יח. וראה עין איה שבת ב, פרק ג פסקה ב, אך הקב"ה – מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (ויבמות קכא, ב), ואין לו לאדם, אפילו הגדול שבענקים לעשות חשבונות של מעלה (כחזקיה [ברכות י א] וכשלמה [ספר המצוות לרמב"ם מצוות לא-תעשה שס"ה]), וכשהקב"ה מצווה באופן מעשי על דבר – יש לעשותו מיד, שהרי בנידון דידן, עצם הארכתו של יהושע את ימי המלחמה גרמה לבסוף לקיצור ימיו. וכן הדבר להיפך – יש להיזהר לא לעשות מצווה כאשר מחובתו של האדם לעשות דבר אחר, וכאילו מנסה 'לגנוב' מצוות לקב"ה, וכפי שמתואר בסיפור דלקמן (מתוך "עולם חסד יבנה" [סדרת תיקון המידות], חלק ב עמ' קה): "סח רבי יצחק זאב סולבייצ'יק, גאב"ד בריסק: פעם שמע אביו רבי חיים שהדיינים בבית דינו מתבטאים שענייני החסד והצדקה של רבי אליהו חיים מייזל גורמים לו ביטול תורה. הקפיד רבי חיים ואמר: רב שאינו מסוגל לסגור את הגמרא וללכת להיטיב לזולת, אזי, אפילו בזמן שהגמרא שלו פתוחה – דינה כסגורה. וכן להיפך, רב שסוגר את הגמרא כדי לעשות טובה ליהודי, אזי אפילו שהגמרא שלו סגורה – הרי היא כפתוחה... (ממקור מוסמך ביותר)". ונאה הדבר לחתום הדיון במדרש חז"ל זה בתשובה מתוך הספר עלינו לשבח (הרב יצחק זילברשטיין, ויקרא עמ' רחצ): "והנה, ב'שלמת חיים' (ב כג) מובאת שאלתו של הגר"ש סובול ששאל את הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד למה גנות הוא ליהושע שהאריך את המלחמה בכיבוש הארץ, הרי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש? והשיב לו הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד: הרי אמרו בשם הרמב"ם "אשרי מי שהשלים שנותיו במהרה, אין לך דבר להשלים, כי אם בזריזות המצוות". עד כאן לשונו. ויש להוסיף שאברהם אבינו קם בזריזות לעקידה ולא נתאחר כדי

המדויק...": (ב) ודרשו זיכרונם לברכה. וזו לשונם: ר' יאשיה אומר אל תקרינן אלא "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַמִּצְוֹת". כדרך שאין מחמיצים את המצה כך לא יחמיצו את המצוות. אלא אם באה מצווה לידך – עשה אותה מיד: (ג) ובמדבר סיני רבה. וזו לשון המדרש: "נָקָם נִקְמָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תִּאֲסָף אֶל עַמּוּד". רבי יהודה אומר אילו היה רוצה משה לחיות כמה שנים – היה חי, שאמר לו הקב"ה "נָקָם" ו"אַחֲרֵי תִּאֲסָף" – תלה הכתוב מיתתו במדין. אלא להודיעך שבחו של משה, אמר: "בשביל שאחיה יעכב נקמת ישראל?" מיד (במדבר לא ג) "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הִחְלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצַבָּא" (סימן ב). "אמרו רבותינו כתיב ביהושע (יהושע א ה) "כִּפְאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ" והיה צריך יהושע לחיות ק"ד שנה כמשה רבינו ולמה נתקצרו שנותיו י' שנים? בשעה שאמר הקב"ה למשה "נָקָם נִקְמָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תִּאֲסָף אֶל עַמּוּד" – ואף על פי שנתבשר בשורות מוות לא איחר הדבר אלא נזדרז – "וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה" (במדבר לא ו). אבל יהושע, כיון שבא להלחם עם ל"א מלכים אמר: "אם אני הורגם מיד – מיד אני מת כשם שעשה משה רבינו", מה עשה? התחיל מעכב במלחמתם שנאמר (יהושע יא יח) "יָמִים רַבִּים עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ אֶת כָּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִלְחָמָה". אמר לו הקב"ה: "וכך עשית? הריני מקצר שנותיך י' שנים". אמר שלמה (משלי יט כא) "רְבוֹת מַחְשְׁבוֹת בְּלֵב אִישׁ וְנֶעֱצָת ה' הִיא תְּקוּם" (סימן ו). ויש לעיין במדרש זה טובא. הרי ברור שיהושע לא סתם רצה לעכב את ציווי ה' כדי לא למות כשם שאדם פשוט מפחד מלמות (שזה מטעם העוונות [ראה אורות הקודש ב' מאמר ב סדר ג' פסקה מ-מא]). כמובן שרצה לעכב את מיתתו כדי שיוכל להרבות כבוד שמים כמה שיותר וכן

גם הזריזות. וכך גם עשה משה רבינו – שנזדרז לקיים מצוות נקום נקמת ה' מהמדיינים, ולא חש להארכת ימיו".

להאריך את ימי יצחק, והרי השם יתברך לא ציווהו "והעלהו לעולה בבוקר", ובכל זאת נזדרז למצווה כי הזריזות קשורה לעצם מצוות העקידה. וכשם שהעקידה דוחה פיקוח נפש, כך

13 השתוקקות

התנאי השלשה עשר, שיהא (א) ממתין (ב) ומשתוקק (ג) מתי תבא המצוה לידו לקיימה, דכתיב (דברים ה א) "וְלִמְדֶתֶם אֹתָם וְשִׁמְרֶתֶם לַעֲשֹׂתָם", לשון המתנה, כמו (בראשית לו יא) "וְאַבְיוּ שִׁמְרֶת אֶת הַדְּבָר";

❧ ביאור בית רבקה ש

בעומק העיון של צפייה לישועה. עד כאן (ורמוזים הדברים בתחילת פרק ג' במסילת ישרים): (ב) ומשתוקק. ראה מה שכתב הרמח"ל במסילת ישרים (פרק ז): "ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה כו' ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו כדי שימשך מזה שְׁתִּיָּדָה בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית". וכדוגמא להשתוקקות למצווה, כתב רבי יהודה הלוי (כוזרי ג ה) על מצוות התפילה, זו לשונו: כו' בדרך זו תהיה שעת התפילה לחסיד כגרעין הזמן ופריז ושאר השעות תהיינה לו כדרכים המובילות אל שעה זו של בואה הוא מצפה כי על ידה הוא מְדַמָּה אֶל הָעֲצָמִים הָרוֹחֵנִים ומתרחק מן הַבְּהֻמִּים: (ג) מתי תבוא המצווה. כהשתוקקותו של אברהם אבינו, וכמו שכתב הספורנו על הפסוק "וַיֵּרָץ לְקַרְאֲתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל" (בראשית יח ב): "התחיל

(א) ממתין. תנאי זה הוא היוצא דופן מכל שאר תנאי המצוות, וזאת מהבחינה שכל שאר התנאים הם פעולות מעשיות בעניין המצווה, ואילו כאן, לכאורה, ישנו תנאי פסיבי – המתנה. אמנם כשמתעמקים בדבר, נראה לעניות דעתי שזהו התנאי הכי חשוב מבחינת הדבר שהוא אשר מזין ומחיה את שאר התנאים ובוחר עד כמה שאר התנאים חשובים לאדם באמת, או שעושה רק מצידם המעשי – טכני; כתב הראי"ה (עולת ראיה א', תפילת י"ח ברכת 'את צמח') על משמעות הציפייה לישועה, ומדבריו על ציפיית הישועה אפשר להקיש לציפייה-השתוקקות לשאר המצוות, כדברי בעל החרדים, וזו לשון הרב קוק: הצפייה כוללת גם שימת-עין תדירית, גם באין שום יחש של הכרה גלויה חיצונית אל הישועה, כמו שהמצפה עומד על המשמר ימים על שנה, ולא יעזוב עמדתו גם באין לפניו דבר מחודש, – וגם שבכל עת מצוא של איזו הערה, שיראה שראוי לעשות איזה דבר לישועה, יחיש פעולתו ולא יעזוב, כו' לאלה שתי התכונות יחדיו, הנראות כמתנגדות זה לזה: ההתמדה בצפייה מחשבתית והזירוז בעת הכושר, צריך להתרומם

מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות לדבר יורה
על חשיבותו בעיני המזדרז אליו".

14 הידור

(א) התנאי הארבעה עשר, (ב) הידור מצוה, (ג) שנאמר (שמות טו ב) "זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק" ודרשו
זיכרונם לברכה (שבת קלג ב) (ד) "הַתְּנָאָה לְפָנָיו בְּמִצְוֹת, (ה) אֶתְרוּג נָאָה, סִפָּה נָאָה, (ה*) טָלִית
נָאָה", וכן כל המצוות. ואמרו (בבא קמא ט א) (ו) "הַדּוּר מִצְוָה (ז) עַד שְׁלִישׁ בְּמִצְוָה";

ביאור בית רבקה שלי

שם: (ב) הידור מצוה. אימתי שייך דין זה של
התנאות במצוות, כתב בילקוט יוסף (הל' תפילין
וספר תורה, עמ' מ סעיף יח): "יש אומרים שמצוות
זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק אינה שייכת בפרשיות
התפילין, אחר שהם מכוסות ואינן נראות [שדעת
התוספות במנחות (לב ב) ד"ה הא, בשם רבינו תם, דספר
תורה בעי שרטוט משום "זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק", אבל תפילין
דמכוסין בעור לא בעי שרטוט, דלא שייך בהו נוי. עד כאן].
והיינו, ד"זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק שייך – רק במידי
שנראה לרבים, אבל כל שמכוסה אין בו דין "זֶה
אֱלֹהֵי יִצְחָק". וכן הסיק לדינא בביאורי הגר"א (סימן
קמז), שהעיקר לדינא כדעת הרמ"א שם (סעיף ד) דלא שייך
"זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק" בדבר שאינו נראה לעין, כו' ולכאורה
נראה בדעת הרמב"ם (פרק א מהלכות תפילין הלכה יב)
דסבירא ליה דליכא מצות "זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק" בדבר שאינו
ניכר לרבים: (ג) שנאמר. רמת החיוב של תנאנו
נתונה במחלוקת, וכמו שכתב החיי אדם (וכלל סח
סעיף ה) "בסוכה (כט ב) ריש לולב הגזול משמע
מרש"י (ד"ה יבש) דהוי דאורייתא וכן מפורש
בשבת (קלג ב) וכן מפורש בחידושי רא"מ על
הסמ"ג הלכות לולב. ובתוספות שם (ד"ה לולב יבש
פסול) משמע דאינו אלא למצווה לכתחילה".
ובביאור תנאי זה התנסח החיי אדם, זו לשונו:
"ובכלל זה, שיבחר המין המשובח ומעולה
הראוי לאותה מצווה כדכתיב (על פי דברים יב יא)
מִבְּחַר נְדִידֶיךָ": (ד) הַתְּנָאָה לְפָנָיו. כתב

(א) התנאי הארבעה עשר. מה דין תנאי זה
של הידור אל מול תנאים אחרים שמנאם
המחבר? על כך כתבו באנציקלופדיה
התלמודית (ערך "הידור מצוה" [ח, רפג]): הידור
מצווה וזריזין מקדימין למצוות, מצוות הזריזות
קודמת, ולכן לא יעכב אדם את המצווה בעבור
זה שאמרה תורה (שמות טו ב) "זֶה אֱלֹהֵי יִצְחָק",
התנאה לפני במצוות. כו' כי על זה נאמר "חֲשֵׁתִי
וְלֹא הִתְמַהֲמַהְתִּי לְשָׁמֹר מִצְוַתְּךָ" (תהלים קיט ס)
כו'. בביאור מצווה והידור מצווה נחלקו אחרונים
מה מהם נדחה, כגון שהתחיל להתעסק במצווה
ואחר כך נזדמן לו לקיימה בהידור יותר, שאם
יקיים ההידור יהיה ביאור למצווה הקודמת, כגון
מי שהדביק לכותל נרות שעווה למצות נר
חנוכה ובעוד שהוא עוסק בהם הביאו לו שמן
זית: יש סוברים – הידור מצווה של שמן זית
אינו דוחה איסור של ביאור מצווה של נרות
הראשונים, ויש חולקים וסוברים שאיסור ביאור
מצווה נדחה מפני הידור מצווה, או שאין בזה
משום ביאור מצווה כשמניחה בשביל לקיים
המצווה בהידור (שו"ת חכם צבי סי' מה) כו' [אמר
העורך ד.ס. – זה כנראה גם שורש מחלוקתם של הלל הזקן
ושמאי הזקן במסכת ביצה טז א]. הידור מצווה שלו
ועיקר מצווה של חבירו – עיקר המצווה של
חבירו קודם (מגן אברהם סי' תרע"א ומחצית השקל

הראי"ה (עין איה שבת א', פרק א פסקה ד) בעניין חשיבות כבוד המצווה וההכנה אליה: "שלא יחשוב האדם שכאשר כבר מעלתו רמה ונפשו נוטה אל אור ד' ואהבתו, שהוא אינו צריך להיות כל כך מדקדק במעשים פרטיים, שהם לדעתו אינם כי אם בתור הערות לכונן צעדיו אל המושכלות והנטייות הטובות למי שלא הגיע עדיין אליהם. ומזאת המכשלה יצאה פעמים רבות שערורייה בישראל ובאדם. על כן צריך לסמן כי תמיד על האדם להיות מכין עצמו לקראת אלוהיו, כי אין קץ לעילוי הנפש ואין תכלית לכבוד האור האלוהי הזורח על הנפש המוכנת, וכל מה שיוסיף מעלה צריך עוד להוספת הכנה למעלה יותר עליונה, גם שלא ייפול בנופלים מרום מעלתו, מפני שכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו (סוכה נב א). על כן גם במעשים היותר חיצוניים צריך להיות זהיר הרבה עם רוממות מעלתו, אף על פי שלפעמים ישארו לבבו לומר כי במה נחשבו דברים כאלה המוגבלים לעומת הדר כבוד שם ד' – לא ישכח שכל מעלתו האנושית איננה נערכת כי אם לפי ערך הכנתו מצדו לקראת אלוהיו". עד כאן (והמשכיל יבין כי לא קשה על דברים אלו מהסוגיה בגמרא (מגילה כה א) "סיימתיהו לשבחיה דמרד": (ה) אֶתְרוּגָּהּ נָאָה. כך היא הגירסא בגמרתנו: עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה,

ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין: (ה*) טלית. מסופר על אודות רבי יחזקאל אברמסקי (מלך ביופיו, ב עמ' 649): "מעשה שביקש מאיש מקורב לקנות בעדו חוטי ציצית. הזכיר הלה לפניו, שיש ב' סוגים בציציות, ושניהם כשרים למהדרין, אבל האחד משופרא דשופרי ומחירו פי שלוש מחברו. מיד אמר לו: "הא לך מעות בסכום הגדול שהזכרת, אולם עבורי די אם תקנה חוטי ציצית מן הסוג הזול, ואת הכסף הנותר תחלק לצדקה" (מעדות ר"ח לאנג): (ו) "הידור מִצְוָה עַד. כתב בעל התניא בעניין הצדקה (אגרת הקודש עמ' 230 פסקה י), זו לשונו: כו' מה שאין כן בצדקה שיוכל לפזר בלי גבול לתקן עוונותיו. ומה שאמרו "המבזבז אל יבזבז יותר מחומש" (כתובות נ א) – היינו דווקא במי שלא חטא או שתיקן חטאיו בסיגופים ותעניות כראוי לתקן כל הפגמים למעלה, אבל מי שצריך לתקן נפשו עדיין – פשיטא דלא גרעה רפואת הנפש מרפואת הגוף שאין כסף נחשב, "יְכַל אֲשֶׁר לְאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ" (איוב ב ד) כתיב. עד כאן (ולמרות שלא אמר דבריו מדיו "הידור מצווה" הבאנו דבריו כאן): (ז) עַד שְׁלִישׁ בְּמִצְוָה. ראה בחלק המילואים, מילוא 5.

15 זריזות

התנאי החמישה עשר, (א) זריזות גדול במצוה. כל דבר שמצותו ביום (ב) יקדים (ג) בבוקר לעשותו, (ד) וילפינן (ה) מאברהם דכתיב (בראשית כב ג. פסחים ד א) "'וַיִּשְׁבֶּם אֲבִרְהָם בְּבֶקֶר" – מִפָּאן (ו) שֶׁהַזְרִיזוֹן מִקְדִּימִין לְמִצְוֹת", וכן כל דבר שמצותו בלילה, יקדים בתחלת הלילה. ובמסכת נזיר (כג ב): אָמַר (ז) רַבִּי בַר אֲבִין אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קִרְחָא לְעוֹלָם (ח) יְקָדִים אָדָם לְדָבָר מִצְוָה, (ט) שֶׁבִשְׁכַּר לִילָה אֶחָד שֶׁקִּדְּמָתָהּ בְּכִירָה לְצַעֲרָהּ, וְכִתְהָ וְקִדְּמָתָהּ אֶרְבָּעָה דוֹרוֹת לְמִלְכוּת";

ביאור בית רבקה

(א) זריזות גדול במצוה. בנושא זה הרחיב

הרמח"ל במסילת ישרים (פרק ז), וכלל בדבריו הן את תנאי ה'ריצה' [תנאי 7. זאת אומרת שטעם הרמח"ל לזריזות הוא שמא יפסיד את המצווה ולא שזה דין בכבוד המצווה] והן את תנאי 'כל המצוה' [תנאי 5], וזו לשונו: "חלקי הזריזות שנים: אחד – קודם התחלת המעשה, ואחד – אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא, שלא יחמיץ האדם את המצווה, אלא בהגיע זמנה או בהזדמנה לפניו או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוז בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתיים, כי אין סכנה כסכנתו, אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב כו' וכן אמרו (ברכות ו ב) "לעולם ירוץ אדם לדבר מצווה ואפילו בשבת" כו' אך הזהירות אחר התחלת המעשה הוא, שכיון שאחז במצווה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאווה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה". ומאותו הטעם שכתב הרמח"ל "כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עיכוב". נכתב בשם רבי נחמן מברסלב (שיחות הר"ן סי' לא): "ראוי להזדרז להתפלל תמיד בבוקר השכם בכל מה שיוכל כי לפי גדול מעלת התפילה שְׁיִקְרָה היא מאוד מאוד, מי יודע אם יזכה אחר כך להתפלל, על כן כל מה שיוכל להקדים עצמו ראוי לו לזרז מאוד ולהקדים": **(ב) יקדים.** וכך מספר לנו המדרש על דרכו של דוד המלך עליו השלום (במדבר רבה טו טז): "לפיכך היה אומר דוד **"עֲוֹרָה כְּבֹדִי עֲוֹרָה הַנֶּבֶל וְכָנֹר אֶעֱיֶרָה שְׁחָר"** (תהלים נז ט). דרך השחר – מעורר בני אדם, אבל אני – אעירה שחר. אני מעורר השחר". ועל פי המדרש הנ"ל כתב הרב חיים ויטאל בהקדמתו ל"עץ חיים" (חלק א) בהדרכתו לבני עלייה

החפצים בלימוד תורת הח"ן (חלק 'עשה טוב' הנהגה ב): "ילך לבית הכנסת קודם עלות השחר, קודם חיוב טלית ותפילין. להיזהר שיהיה מעשרה ראשונים": **(ג) בבוקר לעשותו.** כתב בילקוט יוסף (שובע שמחות הל' מילה פרק ג הלכה ה) מהי ההלכה כאשר תנאי הזריזות עומד מול תנאי עשיית המצווה בחבורה [תנאי 16], וזו לשונו: אף על פי שכל היום כשר למצות מילה, מכל מקום "זריזין מקדימין למצוות", ומלין מיד בבוקר, ולכן אין להשהות מצות מילה לאחר חצות היום בכדי שיבואו המוזמנים ויהיה **"בָּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻךְ"** (משלי יד כח), שהרי מצות "זריזין מקדימין למצוות" חשובה יותר ממצות **"בָּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻךְ"**. עד כאן. ובהערות כתב שמוכח כן מהגמרא בראש השנה לב, ב. מכל מקום, ישנה דעת יחיד של הגאון הרב שלמה הכהן מוילנא (שו"ת מקור חיים סי' ג) "שכתב ללמוד זכות על המאחרים מצות הברית עד אחר חצות, דהא מצות "זריזין מקדימין למצוות" ומצוות **"בָּרַב עִם"**, שניהם מדרבנן ושקולים הם". עיין שם, וראה אות ה לקמן: **(ד) וילפינן.** פירוש, ולומדים אנו; ברמת החיוב של תנאנו זה חלוקות הדעות. וכפי שהובא באנציקלופדיה התלמודית ("זריזין מקדימין למצוות". יב, תי-תכא): "יש מן הראשונים שנראה מדבריו שזריזין מקדימין למצוות אין זה חיוב גמור, אלא שראוי לאחוז בדרכי האבות (עיין מאירי יומא כח ב ד"ה כל היום) כו' ויש מן האחרונים שכתב שהוא חיוב גמור ויש מן האחרונים שכתב שהוא חיוב מדרבנן" (עיין טורי אבן ראש השנה ד ב ד"ה ורבנן) כו'. השאלה מתי שייכת מצווה זו נידונה גם כן באנציקלופדיה התלמודית (שם): "זריזין מקדימין למצוות בכל דבר שמצוותו ביום, שלא קבעה לו תורה שעה מיוחדת, והוא כשר כל היום (רשב"א ור"ן מגילה כ ב). כו' זריזין מקדימין למצוות נאמר

אף בדבר שקבעה לו תורה שעה מיוחדת, שיש להקדימו בתחילת הזמן כו'. זריזות במצווה מצינו אף במצווה שאינה תלויה בזמן ואין זמנה עובר, לעניין שאין להשהותה ליום אחר, וכן אמרו (יבמות לט א) שהיו מצווה לא משהינן" כו'. אמר העורך: מדברים אלו קשה על מה שחילק המחבר בין תנאי 12 'שלא יפסידנה' לתנאי 15 'זריזות', שכן זה כלול בזה. ואכן שאלתי את הרב משה צוריאלי שליט"א והסכים שתמוה הדבר. וזכיתי לכוון לחילוקו בין התנאים לשיטת המחבר, שבתנאי 12 מדובר על מצווה שאין לה זמן מסוים ומוגדר ואילו בתנאי 15 מדובר על מצווה שקבוע לה זמן: (ה) **מאברהם**. כתב ערוך השולחן (יו"ד רסב ח): "ושנו חכמים במשנה [מגילה כ ב] שכל היום כשר להמצוות שחובתן ביום ותניא בפסחים [ד א]: כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר בהעקדה **"וַיִּשְׁכֶּם אֲבָרְהָם בְּבֶקֶר"** [בראשית כב ג]. ודע, דבמשנה דמגילה שם דחשיב כל מצות פרטיות שכשרים כל היום ולא חשיב מילה בהדיהו. עיין שם. ונראה לי דבכוונה שבקה התנא דוודאי גם במילה כן הוא אלא שבשאר מצוות אין קפידא כל כך אם נאחר מעט אף שבוודאי מצווה להקדים אבל במילה שהוא חותם ברית קודש ובזה נכנס לקדושה יש קפידא גדולה שלא לאחרה ולכן גם בברייתא [פסחים שס] לא תני הך דזריזין מקדימין – רק למילה. ויש לנו לצוות על מנהג זמנינו שמאחרין המילה כמה שעות ביום מפני שטותים שלא באו כל הקרואים, וכדומה שטותים כאלה, ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום והוא עוון פלילי": (ו) **שְׁהִיזִין מְקַדִּימִין**. אמנם, יש להזהר שלא לעשות המצוות בחופזה ובזריזות מוגזמת, וכפי שכתב החיי אדם (כלל סח, סעיף כה): **"שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יַדַּע דְּבָר רָע"** (קהלת ח ה). רצה לומר שמחויב כשירצה

לעשות איזו מצווה – לא יעשה אותה בחפזו ובפתאום, רק שישמור וימתין (כמו [בראשית לז יא] **"וַאֲבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר"**) [ונכון הדבר גם במישור של דרך ארץ, כמו שנאמר במדרש: "אמר רבי שמעון: ד' דברים הקב"ה שונאן ואני אין אני אוהבן כו' והנכנס לביתו פתאום וכל שכן לביתו של חבירו" (ילקוט שמעוני בראשית רמז, כד). הערת העורך]. ויתיישב בדבר היטב איך יעשה כו' וזהו **"הַכּוֹן לְקִרְאָת אֶלְהֵיךָ יִשְׂרָאֵל"** (עמוס ד יב), רצה לומר שתכין עצמך מקודם ולא בפתע פתאום. וכבר בחנתי בניסיון שכאשר עשיתי מצווה בפתאום לא קיימתיה כראוי ולכן צריך ליזהר בזה: (ז) **רַבִּי בַר אֲבִין**. בגירסת הגמרא שלפנינו כתוב: אמר רבי חייא בר אבין: (ח) **יְקָדִים אָדָם**. שאלה מעניינת הובאה באנציקלופדיה התלמודית (ערך זריזין מקדימין למצוות): **"במקום "מצווה בו יותר מבשלוcho", כגון שאם יעשה המצווה בעצמו יצטרך להשהותה ואם תיעשה על ידי שליח יקדים אותה – נסתפקו אחרונים אם "זריזין מקדימין למצוות" עדיף כו' ויש חולקים וסוברים שיותר טוב לאחר את המצווה כדי לעשותה בעצמו, כדרך שאמרו שמותר לאחר את המצווה כדי לעשותה יותר מן המוחר כשברור לו שיוכל לקיימה אחר כך, שכיון שאינו משהה את המצווה משום עצלות, אלא כדי לקיימה בעצמו כפי שחייבוהו חכמים, אין זה נקרא מחמיץ את המצווה, ועדיף יותר שיעשנה בגופו כדי להראות חיבתו וחשקו לקיים המצווה" (שדי חמד כללים מערכת המ"ס סי' נח): (ט) **שֶׁבִשְׁכַּר לִילָה אָחֵר**. מדובר כאן על בנותיו של לוט שבאו אליו לילה אחר לילה ומהן נולדו עמון ומואב. ופירש רש"י (שם כד א ד"ה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל), זו לשונו: עובד, ישי, דוד, שלמה. ואילו צעירה לא אתת [=באה] בישראל עד רחבעם דהוה מנעמה העמונית (מלכים א יד כא).**

התנאי השישה עשר, שישתדל אדם (א) לעשות המצוה (ב) בחברה (ג) ולא ביחיד, שעל (ד) מצות לימוד התורה נאמר "הָרֵב אֶל הַבְּדִים [וְנִאָּלוּ] (ירמיה נ לו), ופירשו זכרונם לברכה: (ה) "הָרֵב עַל שְׁנֵאֵיהֶם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה (ו) בְּדַבָּר, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂמֵטִיפִשִׁים, שְׁנֵאֵמָר "וְנִאָּלוּ" (ברכות סג ב). וכן בכל המצוות יש שכר יותר בהיות המצוה (ז) נעשית על ידי רבים, בדקאמר (ח) במסכת יומא במצות קרבן פסח שְׂחַט תְּשׁוּחַט וְקָבַל הַכֹּהֵן. נוֹתְנֵנוּ לְחִבְרֵנוּ וְחִבְרֵנוּ לְחִבְרֵנוּ, (ט) בְּדֵי שְׂחִיתָעֲסָקוּ בּוֹ רַבִּים בְּמִצְוָה, עַד שְׂחִינֵי הָדָם לְכַהֵן הַקָּרוֹב אֶצֶל הַכֹּהֵן הַקָּרוֹב לְמִזְבֵּחַ. שׁוֹפְכֵי שְׂפִיכָה אֶחָת כְּנֶגֶד הַיָּסוֹד;

❧ ביאור בית רבקה שלי

ב. מיהו יש סוברים שאפילו שנים, אבל לא מצינו סמך כל כך לדבריהם. גם אפשר שיש צד לומר דדוקא מחמשה ולמעלה, אליבא דהגורסים כן במסכת אבות [והכי מסתברא, דאי תימא דבעי דוקא ריבוי עם כפשוטו, ובפחות מזה לא עביד ולא מידי כמו שנראה שאולי כן היא סברת רבינו ישעיה הראשון – קשה, דלא ידעינן גבול וצמצום השיעור למטה, מאיזה מספר ומעלה ייחשבו עם]. מיהו, כל מה שאפשר לרבות, בוודאי מרבינו: (ג) **ולא ביחיד**. על מנהג אחד יש אומרים כי יש לעשותו ביחיד, וזהו תיקון חצות, וזו לשון השערי תשובה (שו"ע או"ח סימן א ס"ק ו): וכתב בשבות יעקב (חלק ב סי' מ"ד) שאין לעשות תפלת חצות בפרהסיא רק בצנעה דכתיב "הִצְנַע לְכֶת" (מיכה ו ח) ולכן מה שקצת יחידי סגולה עושין כן בבית הכנסת בעשרה יש בזה משום יוהרא אם אין כל הציבור עושים כן ע"ש, אך האידנא נהוג עלמא למעבד הָכִי ואין בזה משום יוהרא בכל ענין וכן כתב בברכי יוסף על דברי השבות יעקב וזו לשונו: באזנינו שמענו ועינינו ראינו בכמה עיירות פשט המנהג להיפך. ע"ש. ואין זה פלא שתיקון חצות הקשור לחורבן הבית יעשה ביחידות, שכן רומז הוא לכך ששורש החורבן

(א) **לעשות המצוה**. ישנן שתי סוגי מצוות. המצוות המוטלות על הפרט שאפשר לעשותן ברבים, כתלמוד תורה וכדומה. לעומתן, ישנן מצוות שכל מהותן מוטלת על הציבור – כמחיית עמלק, בניין בית המקדש, הכתרת מלך (רמב"ם מלכים א א), ישוב ארץ ישראל ועוד, וכפי שכתב בעניין הרב שלמה אבינר (עם וארצו. חלק ב עמוד 27): "כו' אבל הקיום הגדול והשלם של מצוות יישוב הארץ הוא כאשר כל עם ישראל, או לפחות רובו, נמצא בארץ ישראל, והוא "בעל הבית" של הארץ. אמנם, מצוות יישוב הארץ מוטלת גם על היחיד, אבל ביסודה היא שייכת לאומה כולה, ומזה נמשכת גם מצווה ליחיד. לכן, אם יש קבוצה קטנה שמתיישבת בארץ, ודאי מצווה רבתי היא, איך אין זה הקיום הגדול והשלם": (ב) **בחברה ולא ביחיד**. בגדר ציבור חקר הרב רצאבי בשו"ת עולת יצחק (חלק א סימן ק"ס עמ' שצז) ולהן מסקנת דבריו: נמצאנו למדים דאין הכרח לומר דמצות "בָּרַב עִם" אינה מתקיימת אלא בקיבוץ קהל גדול כפשוטו, אלא אפילו בשלושה כמו שהובאו בדברינו הסמוכות לשיטת הפוסקים הסוברים כן (הרמ"ד, הריא"ז, לבוש, ט"ז, חיי אדם וסיעתם) מדנקראו אגודה ובפרט מקרא דאיוב (יב

היה מפאת היותנו מפורדים זה מזה בלבבות [וטבען של המצוות הוא שייעשו בצוותא ובחבורה], וכן רואים בדיני הסעודה המפסקת בערב תשעה באב שלא יסבו שלושה לאכול ביחד (שו"ע א"ח תקנב ח) וכמו שהגמרא (חגיגה ה ב) דורשת על הפסוק "בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי" (ירמיה יג יז) שהקב"ה בוכה לבדו על החורבן [ואגב ציטוטנו את תשובת השבות יעקב נביא פנינה יקרה אשר כתב בהמשך תשובתו בעניין קיום מצוות בפרהסיא, וזו לשונו: כו' ובזה מיושב מה שכתבו הפוסקים, דלפעמים אמרו "הפטור מן הדבר ועשה נקרא הדיוט" (ירושלמי שבת א, ב) ולפעמים אמרו דהמחמיר "זכור לטוב" (תענית י ב) ולפי זה לא קשיא מידי [=כלל] – דוודאי בהצנע אדם רשאי להחמיר על עצמו, מה שאין כן בפרהסיא דמחזי כיוהרא ונקרא הדיוט ואין זה דומה למה דאמרין בש"ס כל מה שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור (שבת סד ב) דכיוון כאן איסור – רק מפני חשש יוהרא – וכל שעשה כן בצנעה ניכר מחשבתו מתוך מעשיו שאינו עושה כן משום יוהרא וליכא איסור כלל. עד כאן. להבדיל מתיקון חצות, את שאר המצוות יש לעשות בפרהסיא, וכפי שכתב המחבר. ולא רק זאת אלא שאף את עושי המצוות יש לפרסם, וכמו שכתב הרשב"א (שו"ת תקפ"א, הובא במגן אברהם ובמשנה ברורה סוף סימן קנד) שנוהגים לכתוב את שמות הנודבים לדבר מצווה, וזו היא מידת חכמים ומידת ותיקין, וכמו שראינו שהתורה כותבת ומפרסמת את עושי המצוות (וּכְדֵּאִתָּא במעשה יוסף שהצילו ראובן, ובבעוז שנתן פת וחומץ לרות, וכן אֵתָּא בגמרא בבא בתרא קלג ב שהגזברים כתבו – יוסי בן יועזר הקדיש וכו'), ואם התורה עושה כן, צריכים אנו להלך אחר מידותיה של התורה, שהן דרכי נועם, לכתוב את שמות המקדישים, להיות להם לאזכרון טוב: (ד) **מצות לימוד התורה.** בספר

'סוכת שלום' לגאון הצדיק המקובל הרב אליהו גוטמכר, תלמידו של ר' עקיבא איגר זצ"ל, מונה הרב בכלל הראשון את ששת התיקונים לנשמות הנפטרים על פי סדר מעלתם, ואנו נתעכב על התיקון החמישי. מכל מקום נמנה את כולם על הסדר (מהפחות מעולה למעולה ביותר): הראשון: קדיש יתום. השני: לעבור לפני התיבה. השלישי: להחזיק במצווה מסוימת באופן יוצא דופן לטובה ["והשכל מחייב דמצווה בפועל פועל יותר ממצווה שאינה – רק בפה, ובפרט בזמנינו שאין הש"ץ מוציא וכל אחד מתפלל (בעצמו), לכן יש להרחיק טעות רבים, שחושבים דרך בירידה לפני התיבה או בקדיש עושים נחת רוח לנשמת אבותיהם, ונכנסין במחלוקת עבור זה"]. הרביעי: לימוד התורה בעד נשמתו. החמישי: "המדרגה החמישית היא לימוד ברבים בכנופיה גדולה מחכמים יראים וחרדים לדבר ה' יתרום, ושיהיו לפחות עשרה כמו שאמר שר המשנה לרבינו יוסף קארו זצוק"ל בליל א' דשבועות, הובא בשל"ה (מסכת שבועות פרק נר מצוה ד"ה דעו לכם) וזו לשונו: ואם הייתם עשרה הייתם מתעלים יותר ויותר, ובליל שני שהיו עשרה – קול דודי דופק בנעימה, אשריכם ידידי, אשריכם המעלים אותי, כמה וכמה נתעליתם שאתם עשרה לכל דבר שבקדושה, אשריכם בעולם הבא ואשרי יולדתכם. הא לן המדרגה החמישית – מי שזוכה בחייו להשתדל להיות בחברה כזו אשר לומדים בכנופיה, להיות אחר פרידתו עוד כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו ייתן גם אז במה שילמדו חבריו אחר פרידתו מהם בעדו ויזכירו שְׁמוֹ בלימוד שלהם בכל ימי אבלות וחודשי השנה הראשונה ובכל יארצייט". השישית: לימוד בחבורה בין מנחה למעריב, לחבר בין היום ובין הלילה: (ה) "**הָרֵב עַל שְׁנֵאֵיהֶם.**" נכתב בלשון סגי נהור וכאילו אמר

"על תלמידי חכמים": (ו) **בְּרַבְרָא**. באם נתעלם מהטעם והתועלת הסגולית של לימוד בחבורה, הרי שדברי חז"ל נאמרו בזמן שלא היו הספרים מצויים ולא כל הפירושים היו פרושים לעין כבימינו, ועל פי זה כתב בספר חיי משה (ועל יורה דעה פרק ג סעיף מו), זו לשונו: יש שהקילו וכתבו שבזמנינו שאנו לומדים מתוך ספרים אין איסור כלל ללמוד ביחידות (ספר אורות אלים לבעל פלא יועץ) והלומד מן הספר כלומד עם חבר (ספר אילנא דחיי בסוף הספר). וכיוצא בזה פירשו מאמר חז"ל (אבות א ו) "וְקָנָה לָךְ חֵבֶר" שְׁהִקְנָה, שהוא הַקְוִלְמוֹס, יהיה לך חבר בכתבת חידושי תורה על הספר (ברכת אברהם בוטשאטש דף קעה בשם של"ה). ומשמע שאין חיוב ללמוד דווקא בחבורה. עד כאן. ובספר חסידים לרבי יהודה החסיד (סימן תתקמ) כתב: "יש אדם מצליח בלימודו כשהוא עוסק לבד יותר ממה שהיה לו חבר". ובסגנון שונה כתב היעב"ץ (הקדמה לסידור, ד"ה ולכבוד), שבארץ ישראל מותר ללמוד יחידי, שאוויר ארץ ישראל מחכים (בבא בתרא קנח ב). והגאון רבי חיים קנייבסקי כתב: "אין חייב כל היום ללמוד עם חבר, רק קצת" ("גם אני אודך" סימן יח, אות יא):

(ז) **נְעֻשִׁית עַל יְדֵי רַבִּים**. הסביר דבר זה הרב משה קורדברו בספרו המוסרי-קבלי "תומר דבורה", וזו לשונו (פרק א מידה ד: כו' כד יתנהג האדם עם חבריו, כל ישראל הם שְׂאֵר בְּשָׂר אֱלוֹ עִם אֱלוֹ, מפני שהנשמות כלולות יחד, יש בזה חלק מזה ובזה חלק זה, ולכך אינו דומה מרובים העושים את המצוה (ספרא לויקרא כו ח) וכל זה מפני כללותם, ולכך פירשו רבותינו זיכרונם לברכה (ברכות מז ב) על הנמנה מעשרה ראשונים בבית הכנסת, אפילו מאה באים אחריו – מקבל שכר כנגד כולם, מאה ממש כמשמעו, מפני שהעשרה הם כלולים אלו באלו, הרי הם עשר פעמים עשרה – הם מאה, וכל אחד מהם

כלול ממאה, לכן אפילו יבואו מאה, הוא יש לו שכר מאה. וכן מטעם זה "כל ישראל ערבים זה לזה" (שבועות לט א) מפני שממש יש בכל אחד חלק אחד מחבירו, וכשחוטא האחד – פוגם עצמו ופוגם חלק אשר לחבירו בו, נמצא מצד החלק ההוא, חבירו ערב עליו, אם כן הם שְׂאֵר זה עם זה: (ח) **בַּמִּסְכָּת יוֹמָא**. לא מצאנו מאמר זה כלשונו במסכת יומא, אלא במסכת פסחים (סד א), שם כתוב כלשון זה: שחט ישראל וקיבל הכהן, נותנו לחבירו, וחבירו לחבירו, ומקבל המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד. עד כאן לשון המשנה. והגמרא (שם עמוד ב) רוצה ללמוד מקטע זה שמצוות הולכת הדם יכולה להיעשות אף לא על ידי הליכה בפועל אלא על ידי העברת הדם מאחד לשני. ומקשה הגמרא – אולי בכל זאת המעביר את הדם הלך קצת, וממילא לימוד זה לא מוכרח, אלא שטעם המעשה המתואר במשנה הוא משום "בְּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻדָּה", וכך פירש שם רש"י את הפסוק: "שהיו כולן עוסקין בעבודה": (ט) **כְּדֵי שִׁיתַּעֲסִקוּ**. באופן קיום מצוות "בְּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻדָּה" נכתב באנציקלופדיה התלמודית (ד, קצה–קצח): ישנה חשיבות במצווה כשמתקיימת ברוב עם, שנאמר "בְּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻדָּה". החשיבות באה באופנים שונים: כשכל אחד מהרבים עושה חלק מהמצווה (בעבודת המקדש – פסחים סד א); כשכל אחד עושה כל המצווה (העלאת ביכורים – ביכורים ג ב); מצווה הנעשית בפני רבים (הרואה פר ושעיר הנשרפים – יומא ע א ורש"י). המעלה של "בְּרַב עִם" נדחית לפעמים מפני מעלה אחרת, ולכן קוראים את ההלל אחר תפילת שחרית ולא אחר תפילת מוסף, אף על פי שבמוסף יש משום "בְּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻדָּה", לפי שזריזין מקדימין למצוות, ומעלה זו עדיפה יותר (ראש השנה לב ב).

17 בכסף

התנאי השבעה עשר, (א) שלא יעשה המצווה חינוך, אלא יקנה אותה (ב) בשכר שלם, ולא יקפיד כלל – כדי (ג) להעביר רוח הטומאה^[ה], פראימא בווהר פרשת תרומה (חלק ב קכח, א-ב) (ד) וזו לשונו שם: "ויקחו לי" (שמות כה ב). מאן דבעי (ה) לאשתדל לא במצוה ולאשתדל ביה בקדשא בריך הוא אצטריך דלא ישתדל ביה בריקניא ובמנא, אלא איצטריך ליה לבר נש לאשתדל ביה בקדשא יאות כפום חיליה, והא אוקימנא מלה דא בכמה אתרי יאות, למיסב בר נש ההוא אשתדלותא דקדשא בריך הוא כמה דאת אמר (דברים טו יז) "איש במתנת ידו וכברכת ה' אלהיך אשר נתן לך", ואי תימא דא כתיב (ירמיה נה א) "לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב" דהאי איהו במנא ואשתדלותא בלא כסף ואיהו אשתדלותא דקדשא בריך הוא, אלא אשתדלותא דאורייתא – כל מאן דבעי זכי בה, אשתדלותא דקדשא בריך הוא למנדע ליה, כל מאן דבעי זכי בה בלא אנרא כלל. אבל אשתדלותא דקיימא בעובדא, אסיר לנמלא ליה למנא ובריקניא, בגין דלא זכי בההוא עובדא כלל לאמשכא עליה רוחא דקדשא אלא באנר שלים וכו', ורוחא קדשא לאו הכי אלא באנר שלים ובאשתדלותא רב וסגיי ובאתקנותא דגממיה ובאתדבותא דמשפניה ובקעותא דלביה ונפשיה, ולואי דיכיל למרווח ליה דישי מדרגיה עמיה. (ו) עד כאן לשונו;

❧ ביאור בית רבקה ❧

המצווה מכספו הכשר הוא. וכך ביאר הגר"א מדוע מסופר בגמרא על רבי חייא (בבא מציעא פה ב) שעשה את כל ההכנות בעצמו בייצור ספר תורה, וכך הסביר מדוע חלק מהאמוראים היו לומדים בשדות – מחשש שמא יילמדו במקום שנבנה בחלקו מממון שאינו כשר, שיפגום בלימודם: (ג) להעביר רוח הטומאה. והוסיף החיד"א דוגמא לדבר (לב דוד יד אות ק): וכמו שאמר אדוננו דוד המלך עליו השלום לארונה (שמואל ב כד, כד) "לא, כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה' אלהי עלות חנם": (ד) וזו לשונו שם. ותרגמו בלשון הקודש, על פי המתוק מדבש: "ויקחו לי", בא להורות כי מי שרוצה להשתדל לקיים איזו מצווה מעשית ועל ידי זה להשתדל בתיקון השכינה, צריך שלא

(א) שלא יעשה המצווה חינוך. מדוע עד כדי כך חשוב תנאי זה, שאפילו כאשר אדם כבר עושה מצווה – מתחבר לקודש – עדיין יש לו לדאוג שיעשה המצווה שלא בחינם? נראה לי על פי פשט, שמטרת תנאי זה להשריש בנו את העיקרון הגדול של השגת קניינים בעמל ולא בחינם בכל מה שקשור לחיים, הפרטיים והכלליים, התורה והמצוות, הקודש והחול, "יגעת ומצאת – תאמין" (עפ"י מגילה ו ב), ו"אדם לעמל יוקד" (איוב ה ז). ובמילים אחרות, התורה לא נמדדת רק מצד מצד עצם קיומה, אלא מצד איכות אופן קיומה, עד כמה נלווה מאמץ לקיומה, ומאמץ זה שייך בתנאי כל המצוות (כמו שאמרו בפרקי אבות (ה כג) "לפום צערא אגרא"); (ב) בשכר שלם. הכוונה שיקנה את כל

ישתדל בה בריקם ובחינם, כלומר – לא ישתדל לקבלה במתנה, אלא צריך האדם להשתדל בה כראוי כפי כוח עושרו, ולא יקמץ מממונו לצורך קיום המצווה, והרי העמדנו דבר זה בכמה מקומות, כי ראוי לאדם שייקח חפץ של המצווה – שהוא השתדלות בתיקון השכינה – על ידי ממון כפי כוח עושרו, כמו שנאמר "אִישׁ כְּמִתְּנֵת יָדוֹ", פירוש, שישלם בעד המצווה כפי יכולתו. ואם תאמר הרי כתוב "לֹכְנוּ שִׁבְרוּ וְאָכְלוּ וְלִכְנוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מַחִיר יֵין וְחֶלֶב". פירוש, בלי תשלום תקנו יין וחלב הרומזים על דברי תורה (תענית ז א), כי התורה אפשר ללומדה בחינם, והיה ראוי לקנותה בכסף כמו מעשה המצווה – ומתרץ ואמר: אלא השתדלות עסק התורה, כל מי שרוצה זוכה בה, כי הוא השתדלות בכבודו של הקב"ה לדעת אותו על ידי לימוד התורה, לכן כל מי שרוצה זוכה בו בלא תשלום כלל. אבל השתדלות בתיקון השכינה התלוי במעשה המצוות – אסור לקחת אותו בחינם ובריקם, כי לא יזכה האדם על ידי מעשה המצווה ההיא להמשיך עליו רוח קדושה אלא בשכר מלא, כי החיצונים הנקראים ריקנים יכולים לאחוז במצוות שהם בחינם כו' ורוח הקודש אינו כן, כי אי אפשר ליזכות בו בחינם אלא בשכר מלא, ובהשתדלות גדולה ורבה על ידי כבישת יצרו, ובטהרת גופו ובטהרת מִשְׁכָּנוֹ ומקומו, וברצון וכוונת לבבו ונפשו להקב"ה, כי מצווה בלא כוונה היא כגוף בלא נשמה, והלואי שיוכל להרוויח אותו שישים מְדוּרוֹ עִימוֹ ותשרה השכינה עליו: (ה) לֹא־שֶׁתְּדַלֵּא בְּמִצְוָה. עד כמה צריכה החיבה של האדם בקניית המצווה לבוא לידי ביטוי, כתב ה'שדי חמד' (כללים אות מ' כלל קצח ד"ה ואם מקיים), זו לשונו: ואמרו המקובלים, שראוי לאדם שייתן בעד המצווה מה שישאלו ממנו בפעם הראשון ולא

ישתדל שינתנו (צ"ל שינתנו או שיתנו) לו בפחות ממה ששאל כדרך התגרים וכל שכן שלא יאמר בפיו איני רוצה מצווה זה בכל כך [הרבה] ממון והאומר כך הוא בכלל "דָּבָר ה' בָּזָה" (במדבר טו לא). והרי האר"י כשקנה אתרוג או שאר מצוות היה נותן מה שרצה המוכר בפעם הראשון ולפעמים היה מניח סך רב ואמר למוכר "קח לך מה שתחפוץ ותן לי זה למצווה". אלו תורף דברי הרב ספר חרדים כו' ומצד הסברא נראה שלא נאמרו דברים אלו לעכב ולבטל המצווה או הברכה מפני זה אלא שכן ראוי לעשות להראות חיבתו בתורה ובמצוות בגופו ובממונו. עד כאן. כתב הרב יצחק זילברשטיין (עלינו לשבח, קונטרס שאלות ותשובות, חומש ויקרא תשובה ק"נ) בתשובתו לשאלה: האם ראוי להשתדל לקבל הנחה בשכר לימוד תורה של הבנים בתלמוד תורה או בשיבה? אכן בטור (או"ח תי"ט) בשם הפסיקתא מובא: מזונותיו של אדם קצובים מראש השנה חוץ ממה שהתינוקות מוליכין לבית רבן בראש חודש, כלומר שכר לימוד, ובכגון זה נאמר שאם הוסיף – מוסיפין לו, ואם פחת – פוחתין לו וכן גם בהוצאות שבת וכו'. אם כן יתכן שאין טעם לפחות שהרי לא ירוויח?

תשובה:

מסתבר שהבטחת השם יתברך להשיב שכר לתלמוד התורה לבנים נאמרת על הוצאות שלא ניתן למנעם, אבל אב היכול לקבל הנחה, אלא שרוצה להיות ותתן על ממנו, יתכן שביזה לא נאמרת ההבטחה. והגע בעצמך, הקונה דגים לכבוד שבת ויכול לקנותם בחנות זו במחיר זול, וקונה אותם דגים בחנות אחרת במחיר יקר יותר, האם ההפרש יחשב להוצאות שבת? אולם אם על ידי כך שהאב ישלם יותר מהמגיע, יזכה הבן לקבל יותר מרביתו, או שיוכל להכניסו לתלמוד תורה מעולה יותר, על זה נאמר שאם

פחת פוחתין לו, ואם מוסיף יוסיפו לו. עד כאן. ולכאורה קשה, שלמסקנת דבריו ראוי להשתדל לקבל הנחה בדבר מצווה והאין זה סותר לדברי ה'שדי חמד'? ויש לחלק ולומר על פי טעם האיסור, שהוא מטעם כבוד המצווה, כדברי השדי חמד, כי אדם שלדוגמא, כבר נכנס לחנות, ומתעניין לקנות חפץ של מצווה, בזיון הוא הדבר להתמקח עם המוכר או לוותר על הקנייה

בגלל המחיר (במסגרת הסבירות). אולם, כאשר האדם יודע מראש על שתי חנויות, באחת החפץ נמכר בזול ובשנייה ביוקר, אין זה ביזיון למצווה באם ייכנס לקנות את חפץ המצווה בחנות הזולה: (ו) עד כאן לשונו. ראה בחלק המילואים, מילוא 6, עיונים בתנאי זה.

נספח א.

מילואים לביאור 'בית רבקה'

מילוא 1:

בעניין תפקידן של המצוות המעשיות:

לתנאי 6: "דקדוק";

כתב הרב קוק בעניין תפקידן של המצוות המעשיות (שמונה קבצים ו עז):

עסק התלמוד של המצוות משתרע הוא גם כן על שני הטעמים יחד. מצד הטעם העצמי, כל מה שאפשר להאריך ולהרחיב את הסדר של הלימוד המעשי שבמצוות הוא יותר טוב, ויהיו בני אדם עסוקים בסדר המעשה של המצוות, ולא יסור לָבָם אחרי כל דבר שפל. ומפני כך כל מה שהאדם מתעלה, תלמודו הוא יותר קצר, וכל מה שיש בו השפלות גשמיות הצריכות עילוי ושמירה, צריכה התכונה להיות להגדיל ולהאדיר את התורה המעשית.

ובארץ ישראל שאווירה מחכים (נבא בתרא קנח ב), ויש מקום ביותר לאור רוחני עליון, הסדר של בירור הלכה הוא בקצרה, על פי הירושלמי. ובבלאי, משום דיתבו בארעא חשוכא אמריתו שמעתתא דמחשכא (וימא נז א). "בְּמִחְשָׁכִים הוֹשִׁיבֵנִי" (איכה ג ו) – זה תלמודה של בבל (סנהדרין כד א), ומתוך החושך הזה יראו אור כל הבא ליהנות מאור התורה בכל הדורות ובכל הזמנים.

במעשה המצוות ישנן שתי מטרות, המטרה האחת עצמית, והשנייה צדדית. העצמית היא עצמיותם של התיקונים שהמצוות עושות בחיים ובעולם, והצדדית היא שהעסק במצוות בתור מצוות ד' מרומם ומעלה את האדם לספירה רוחנית גבוהה, מה שלא היה אפשר הדבר אלמלא היו לאדם עסקים רוחניים קדושים כמו מעשה המצוות.

המטרה הראשונה נוהגת אצל כל בני אדם במידה אחת, והשניה נוהגת בייחוד אצל המון בני אדם, שיכולים להתגשם ולפול לתחתית המדרגה בהיותם בלא עבודה רוחנית מעשית. אבל אנשים קדושים, שכל מחשבותיהם ורצונם וקשר חייהם כולו הוא מוסרי, רוחני ואצילי, ואדרבא, המצוות מצד המעשה שיש בהן הוא מפריע אותם מהילוכם הרוחני, מַצְדָם אין במצוות הטעם השני, וכל קישורם במצוות המעשיות בא מטעם העצמי לבד, בלא תערובת של הטעם הצדדי.

הטעם הצדדי הוא כמו שכר מצוה, והטעם העצמי הוא המצוה עצמה. "אֲשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת ה' בְּמִצְוֹתָיו חֲפִץ מְאֹד" (תהלים קיב א), במצותיו, ולא בשכר מצותיו (עבודה זרה יט א).

מילוא 2:

עיון בדין ומהות שליחות למצווה:

לתנאי 8: "לא על ידי שליח";

לחובת הקודש ראינו לנכון לצוות לתנאי זה את מאמרו הנפלא של הראי"ה "תורה וארץ ישראל" (מאמרי הראי"ה חלק ב דברים שבע"פ עמ' 467–465) בדין שליח לדבר מצווה, וזו לשונו:

(ארבע מאות פעמים בארבע מאות ספרי תורה, ראה רש"י, שם, ובתוספות בשם רבינו תם אותו פסוק קרו תורה); ועוד עובדא אחת: רבי ינאי נטע ארבע מאה כר מ, ואמרו: דילמא שנים כנגד שנים ואחת יוצאה זנב (וזה קרוי כרם לגבי לחזור עליו מעורכי המלחמה – רש"י). מזה אנו רואים כי ישנם שני צדדים, שווים וחשובים, בכתיבת ספר תורה ובבנין הארץ. מצד אחד הלא מוכח מדברי חז"ל הנזכרים כי שתי מצוות אלו אפשר לעשותן גם על ידי שליח, כי הפסוק "תורה צוה לנו משה" איננו עדיין שלמות כל התורה, והלא תורת ה' – תמימה כתיב בה (תהלים יט ח), ואין כותבין אותה פרשיות פרשיות. גם הנטיעה של שנים כנגד שנים איננה עדיין שלמות של כרם. וכמו שאמרו בגמרא דסוטה (מג ב) כי נטיעה כעין זו איננה נקראת כרם לקדש את הזרעים ע"ש; ואם אנו אומרים: דילמא "תורה צוה לנו משה" כתב, ואת השאר כתבו אחרים, וכמו כן בנוגע לנטיעת כרם: דילמא שנים כנגד שנים, ואת השאר נטעו אחרים, – הרי ברור כי המצוה בשלמותה יכולים לעשות גם על ידי שליח.

ואולם מצד שני, ישנה הוכחה גמורה מכאן כי בשתי מצוות אלו ישנו גם צד חיובי עצמי, והן מחייבות את עושיהן לעשותן בעצמם, ומשום הכי נדחקו בגמרא לומר: דילמא "תורה צוה לנו

כתוב בתורה (דברים לא יט): "וְעָתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָהּ בְּפִיָּהֶם", ומזה למדו חכמים ואמרו (סנהדרין כא ב): "אף על פי שהניחו לו אבותיו ספר תורה – מצוה לכתוב משלו". וברמב"ם (הלכות ספר תורה ז א): "מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו, שנאמר: "וְעָתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת", כלומר: כתבו תורה שיש בה שירה זו, לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות". עד כאן לשונו.

כמו כן נאמר בתורה (בראשית כו ב): "שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֶמַר אֲלֶיךָ", ודרשו על זה חכמינו (בראשית רבה סד ג): "עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב".

הרי לפנינו שתי מצוות: כתיבת ספר תורה וישוב ארץ ישראל, ובשתיהן מתעוררת השאלה: אם מצוות אלו נצטווה כל אחד מישראל לעשותן בעצמו בגופו, או שיכול אדם מישראל לצאת ידי חובתן – גם על ידי שליח?

והנה במסכת בבא בתרא (יד א) מספרים לנו חז"ל שתי עובדות שיש להן קשר ישר עם שתי המצוות הנזכרות. עובדא אחת: רבי אמי כתב ארבע מאה ספרי תורה, ואמרו על זה: "דילמא "תורה צוה לנו משה" (דברים לג ד) כתב"

מִשֶּׁה", ולא אמרו שארבע מאה ספרי תורה אלו כתבם רבי אמי על ידי שליח, על ידי כמה וכמה סופרי סת"מ, וכמו כן נדחקו לומר: דילמא שתיים כנגד שתיים ולא ניחא להו לומר כי ארבע מאה כרמי אלו נטע רבי ינאי על ידי כורמים ופועלים אחרים, משום דבאמת במצוות האלו – כתיבת ספר תורה ובנין ארץ ישראל – החובה מוטלת על כל אדם מישראל לעשות אותן עד כמה שאפשר בגופו ועל ידי עצמו ולא על ידי שליח.

והדברים מתבארים עוד יותר על פי דברי התוספות רי"ד בחידושו לקידושין (מא ב) המחלק בין מצוה של חובת עשיה, מצוה פעולתית, שאפשר לעשותה על ידי שליח, ובין מצוה של חובת גברא, מצוה עצמית, שאי אפשר לעשותה על ידי שליח.

והרי דוגמא: מצות שחיטת קרבן פסח דכתיב (שמות יב ו): "וְשַׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל [קָהָל] עַדֹת יִשְׂרָאֵל" ולמדו מזה חז"ל בקידושין (שם): "מכאן ששלוחו של אדם כמותו", כי מצוה זו היא מצוה פעולתית אשר הפעולה בעצמה, מה שהפסח נשחט בזמנו, – זוהי עיקר המצוה, ומה לי אם הוא בעצמו שחט את הפסח או אחר ובלבד שיהיה נשחט בזמן הקבוע לו. ואולם, אחרת לגמרי היא מצות אכילת קרבן פסח. מצוה זו היא מצוה עצמית והרי זו חובת גברא שכל אחד מישראל יאכל את פסחו, ועל כן אי אפשר לצאת ידי חובה זו על ידי שליח.

ואם אנו רואים בכתיבת ספר תורה ועבודת הארץ שמצד אחד אפשר לעשותן על ידי שליח ומצד שני אנו אומרים: מצוה בו יותר מבשלוחו

ושלמצער חלק מהן צריך אדם מישראל לעשות בעצמו, הוא ולא אחר, – הרי זה סימן כי ישנן במצוות אלו שתי קדושות: אחת חיצונית ואחת פנימית, הלבוש של המצוה והנפש של המצוה. המצוה המוטלת על כל איש ואיש מישראל לכתוב לו ספר תורה – היא בגדר של מצוה פעולתית, והחובה העיקרית היא פעולת הכתיבה, כדי שיתרבו ספרי תורה בעולם וכל הרוצה ללמוד תהיה תורה כתובה ופתוחה לפניו ויבוא וילמוד, ואין כל הפרש אם פעולת הכתיבה תעשה על ידי עצמו או שיצוה לאחרים שיכתבו בשבילו.

אולם מכיון שרבי אמי, לפי הסברת הגמרא, כתב בעצמו את הפסוק "תֹּרָה צֶנֶה לָנוּ מֹשֶׁה", ולא רצה לסמוך לגמרי על השליח, הרי זהו האות כי יש במצוה זו של כתיבת ספר תורה גם פנימיות מיוחדת המחייבת את כל אחד ואחד מישראל לעשות למצער חלק ממנה בעצמו ולא למסור את כל פעולת הכתיבה לשליח.

כמו כן מצות ישוב ארץ ישראל, מצד עצם עצמיותה היא מצוה פעולתית, ועל כל אחד מישראל מוטלת החובה לפעול ולעשות שהארץ תבנה ותתישב, ואין הפרש אם פעולה זו של בנין ושל ישוב תעשה על ידי עושה המצוה בעצמו או על ידי שליחו.

ואולם, אחרי שרבי ינאי, לפי הסברת הגמרא, השתדל לנטוע בעצמו למצער שטח של שתיים כנגד שתיים, הרי זה מוכיח כי מצוה זו יש בה גם מעין מצוה עצמית, נפשית, פנימית, המחייבת כל נפש מישראל לבלי

לצאת ידי חובה רק על ידי שליח כי אם לעשותה עד כמה שאפשר בעצמו ולא על ידי אחרים.

זוהי הבחינה המיוחדת של מצוה כעין זו, ככתיבת ספר תורה או בנין ארץ ישראל, כי אף שהיא מצוה פעולתית כדי שאפשר יהיה לעשות אותה על ידי שליח, מכיון שאי אפשר באופן אחר להטיל את חובת המצוה בכל שלמותה על כל אחד מישראל, בכל זאת יש בכל אחת מהן גם משום מצוה עצמית באופן שכל אחד מישראל מחויב בעצמו לעשות איזו פעולה שהיא כדי לקיימה על ידי עצמו.

ולא עוד אלא שחלק חובת עשייה זו הנעשית על ידי עושה המצוה בעצמו ובגופו, מעלה את כל המצוה ממצוה פעולתית למצוה עצמית, על דרך שאמרו חז"ל בפסחים (מב ב): בתחילה כשהיו מביאין נסכים מיהודה לא היה יינם של יהודה מחמיץ, כי היין של קודש שהשתמשו בו לצרכי קדושה העלה גם את היין של חולין אשר ביהודה – שלא יחמיץ.

מילוא 3:

קובץ מקורות הלכתיים לתנאי 9: "הראשונה";

תפילין תחילה ואחר כך יתעטף בציצית (ובספר אור לציון כתב עצה, שבאופן שעבר ונטל התפילין בידי, שיניחו בצד, ויתן דעתו לעניין אחר, וכגון שיקרא פרשת העקדה וכדומה, וקודם הודו יתעטף בציצית ויניח תפילין. אך לדינא לא נראה דמהני לעשות כך).

ובהערות שם ביאר את דעת המקובלים, זו לשונו: אבל לפי דברי האר"י ז"ל (שער הכוונות דרוש ב) שנתן טעם על פי הסוד שצריך ללבוש ציצית קודם התפילין ותפילה של יד קודם

ברצוננו להביא כמה וכמה כללים ופרטי הלכות בדין זה.

כתב בילקוט יוסף (כרך ג הלכות תפילין סי' כז) "ואם עבר ופגע תחילה בתפילין קודם שהתעטף בציצית, ועדיין לא הניחו, יש לו להניח תחילה ואחר כך יתעטף בציצית. ואף על פי שדעת רבותינו המקובלים שאף בכיוצא בזה יתעטף בציצית תחלה ואחר כך יניח תפילין, מכל מקום העיקר לדינא כדעת מרן השולחן ערוך שיניח

לתפילה של ראש, דין זה כמו שפגע בתפילה של ראש תחילה שמניח של יד תחילה, גם כאן אף אם פגע בתפילין תחילה, מתעטף קודם בציצית ואחר כך מניח תפילין. שהסדר והתיקון הוא דווקא שצריך ללבוש ציצית קודם התפילין. ואף על פי דהא דאין מעבירין על המצוות ילפינן מקרא דכתיב "וְשָׂמְרָתֶם אֶת הַמִּצְוֹת" (שמות יב יז) – מצווה הבאה לידך אל תחמיצנה, זה נאמר על שאר מצוות שאין להם סדר, אבל מצוות שיש להם סדר על פי הסוד – מעבירין כמו בתפילין. עד כאן.

כלל נוסף שנתחדש מדברי הילקוט יוסף (שם) על פי הספר מכתם לדוד פארדו (חלק יו"ד סי' מז) שכתב על הדין שאין מעבירין על המצוות, "שלא אמרו כן אלא כשמניח המצוה הראשונה מידו שלא לעשותה כלל, אבל אם נתעסק כבר זמן רב במצווה הראשונה שבאה לידו וקיימה פעמים רבות, וכעת בא לעשות מצוה אחרת שנזדמנה לידו, לכל הדעות שפיר דמי, שאין כאן ביזיון למצוה הראשונה שכבר עסק בה זמן רב". ועל פי זה כתב בשו"ת יחיה דעת (סי' ט עמוד מז) שמי שרוצה ללכת לבית כנסת רחוק יותר ממה שרגיל – אין בזה משום להעביר על המצוות, "ומשמע שהדין של "אין מעבירין על המצוות" הוא קדימה למצוה שבאה לידו ראשונה. ולכן, באופן שכבר התעסק במצווה הראשונה, או ששניהם הוו מצווה אחת, ויש לו סיבה לעשות את המצווה השניה, אין לחוש בכך".

כלל נוסף שנתחדש הוא, על פי דברי החכם צבי (שו"ת, סימן קו) "דמצוה שאפשר לעשותה היום שלא מן המובחר ולמחר מן המובחר, טוב

להמתין למחר, ואין בזה משום אין מעבירין על המצוות" [מכאן ולהלן על פי הילקוט יוסף סי' כה סעיף ה והערה ה:]; וכן דעתו, כשיש בפני האדם אפשרות לקיים – או מצווה קלה כעת או מצווה חמורה לאחר מכן – שימתין למצווה הגדולה והחמורה, וכן דעת הגר"א (סי' תכו ס"ק ב). אמנם דעת הרדב"ז (שו"ת הרדב"ז חלק ד' סי' יג) שאין חוששין למצווה קלה או חמורה, אלא המצוה הראשונה הבאה לידו יעשנה, דאין מעבירין על המצוות. וראיה לדבריו רואין מפורשות בדברי הרמב"ם בפרקי אבות (ב א) על "הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות" שכתב שמטעם זה "גם כן אמרו אין מעבירין על המצוות, רצה לומר, כשיזדמן לך מעשה מצוה לא תעבירה ותניחהו לעשות מצוה אחרת". וכתב על זה השדי חמד (כרך ט' מערכת יום הכיפור סי' א אות י) ש"זה שייך לאומרו רק במצוות שהם שוות, אבל במצוות שברור לנו שאינן שוות כו' בודאי דמעבירין על הקלה כדי לקיים את החמורה".

והערה אחרונה, הביא הליקוט יוסף (סי' כה הערה כ) מחלוקת בין הבן איש חי (פרשת תולדות אות יד) שדעתו שלא שייך דין מעבירין על המצוות כשהתפילין בתוך כיסן והחזיק (בעודן בכיס) קודם בתפילין של ראש – לבין המשנה ברורה (סי' כה ס"ק ז) שאף בתפילין בתוך כיסן שייך דין זה, ולכן יעשה סימן שידע היכן כל תפילין.

מילוא 4:

לתנאי 11: "כבוד";

כתב המשנה ברורה (ס' תקפח ביאור הלכה ד"ה שמע

תשע תקיעות), זו לשונו:

והיכן מצינו שאסור לקיים מצווה כשגופו אינו נקי או במקום שאין נקי? האם אסור ללבוש טלית של ד' כנפות כשגופו או המקום אינו נקי? לא מצינו כן בשום מקום. וצריך עיון. ובמטה אפרים מצאתי שכתב וזו לשונו: נראה שאם התחיל לתקוע ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר לתקוע מראש להלן על הסדר כו' ואפשר שהטעם הוא דכיוון דקיימא לן דצריך כונה לצאת ידי המצווה שציונו השם יתברך – זה גופא גם כן חשיב כדברי תורה [ודומיא דפסק הרמ"א סימן פ"ד דאסור לענות אמן בבית המרחץ] ולא גרע מהרהור בדברי תורה. וגם יש לומר בפשיטות דבשעה שמקיים מצוה בפועל הוא עבודה ואין לעשות עבודת ד' דרך ביזיון דהוא בכלל ביזה מצווה. וגדולה מזו אמרו בראש השנה (לג א) דאסור לצחצח שופר של ראש השנה במי רגלים מפני הכבוד והוא רק הכשר מצווה וכל שכן המצווה עצמה. עד כאן.

ואף על פי כן, ישנם עוד צדדים בהלכה זו, כפי שמובא בגיליון 'אליבא דהלכתא' (שעל יד ישיבת חברת אהבת שלום, גליון 9 מדור ש"ח הלכה שאלה י"ד) שהגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א "מביא יסוד הדרכי תשובה (בסימן יט ס"ק כא) שמצד אחד מביא שכבר בזוהר הקדוש מבואר דין זה, שאין לעשות מצווה במקום מטונף, ומאידך מחדש, שמצווה של רשות, מצווה קיומית, מותר לעשותו במקום מטונף, ומביא ג' ראיות לזה: א. משחיטה, שמותר לשחוט בבית מטבחיים מטונף, ורק ברכה צריך לברך בחוץ.

ב. מטבילה, שמותר לטבול במרחץ מטונף. ג. מחילול מעשר שני של דמאי, שמותר לחלל במקום ובגוף מטונף (כשאין בכל אלו חשש עם הברכה), ועל כרחך שכל מצווה קיומית (כמו ג' מצוות אלו), מותר לעשותם במקום מטונף".

והקשה על פי זה השואל (שם שאלה טז) הרי הביאור הלכה כתב ב' טעמים לאיסור – א. מצד שמהרהר בשעת מצווה לשם קיום המצווה, והוי המחשבה כדברי תורה. ב. מצד שקיום מצווה הוי עבודת ה', ואין לעשותו במקום טינף, ואם כן גם במצווה קיומית, נהי שאין את הטעם השני, משום שלא נחשב כעיקר עבודת ה', אבל לטעם ראשון, מצד הרהור של כוונה לשם מצווה, שהוי כדברי תורה, אם כן זה שייך גם במצווה קיומית (ומדוע התיר מרן שליט"א).

תשובה:

מכיון שהביאור הלכה הביא ב' טעמים, אין אוסרים אלא כשנמצאים ב' הטעמים, אבל כשחסר טעם אחד – מותר. כו' אבל המנחת שלמה להדיא נוקט (חלק א ס' א) שכל מקום ששייך הטעם הראשון של הביאור הלכה, שהרהור במצווה הוי כדברי תורה, כבר אוסרים לקיים מצווה במקום מטונף כו'. עד כאן ע"ש.

ונחתום בשאלה האחרונה שם:

"האם מותר לאכול סעודת שבת כשיש טינף של צואה או לא, ונפקא מינה כשאוכל סעודת שבת וקטן עושה צרכיו, האם צריך להפסיק מאכילתו?

תשובה:

טעמא מותר, ושמא נחשב מצווה קיומית, שהרי מי שמתענג בצום, פטור מאכילה. וצריך עיון.

אין צריך, רק בְּמִדְבָּר דברי תורה (שאלת רב עמוד קפב)[אמר השואל: צריך ביאור מאי

מילוא 5:

לתנאי 14: "הידור";

וזה אין אנו מחוייבים מן הדין, דכיוון שאינו מוצא אותה כפי שְׁוִיָּה הרגיל – אנוס הוא ואין מחוייב, ורק משום חיבוב המצווה עשה זה. עד כאן.]

מכל מקום, אומרת הגמרא (על פי פירוש רש"י) שהמוסיף יותר משליש על המצווה – יִפְרַע לו הקב"ה בעולם הזה.

לכאורה, יש להקשות שהלא תמיד יכול למצוא חפץ של מצווה נאה יותר ונאה יותר? ותירץ ה'פני משה' (על הירושלמי. מובא בביאור הלכה ד"ה בצמצום), זו לשונו: יש לומר דלא הטריחו עליו אלא בפעם ראשונה בלבד, דאם לא כן – אין לדבר סוף. עד כאן לשונו.

ומסיים שם הרמ"א ואומר: ודווקא במצוות עשה, אבל לא תעשה – יתן כל ממונו קודם שיעבור. עד כאן. וכתב שם המשנה ברורה בטעם הדבר (ס"ק ט): דביטול עשה הוא במניעה מלקיים ואינו עושה שום מעשה נגד רצון השם יתברך, מה שאין כן בלא תעשה אם עבר.

אמרו חז"ל (בבא קמא ט א) "הידור מצווה עד שליש במצוה", ונשתדל לבאר עיקרי הלכה זו. בשולחן ערוך (סימן תרנ"ו סעיף א) כתב שתי דעות מרכזיות בסוגיה זו.

הראשונה: אם אדם קנה אתרוג (לדוגמא. והוא הדין בכל שאר מצוות – מ"ב שם ס"ק ב) ואחר כך מצא נאה הימנו – מצווה להחליפו במהודר אם התוספת תשלום על המהודר לא עולה על שליש משווי של הלא-מהודר.

השנייה: אם מציעים לאדם ב' אתרוגים והמהודר יותר מביניהם לא עולה על חברו ביותר משליש המחיר כנ"ל – יקנה המהודר.

והוסיף המשנה ברורה (ס"ק ו) שאפילו החי ברווח לא צריך לבזבז יותר משליש, אולם יש חולקים בכך ואומרים שהעשיר צריך לשלם לפי ערכו.

[ולשיטתם, מה הרבותא בסיפור על רבן גמליאל [סוכה מא ב] שקנה אתרוג באלף זוז משום חיבוב מצווה? ותירץ המשנה ברורה (שם בביאור הלכה ד"ה אפילו מצווה עוברת), זו לשונו: שפיזר הון רב יותר על שְׁוִיָּה דאינו שכר המצווה, ורק מפני ששם בספינה לא היה אפשר להשיג אתרוג ונתן לאחד הון רב שיתרצה למכרה לו,

מילוא 6:

לתנאי 17: "בכסף";

כאשר אדם נצרך לקבל מתנה, בין הקשורה למעשה-המצוות ובין שלא, עומדות בפניו שתי דרכים בעבודת המידות – לאהוב קבלה זו או לא, ומכוונים דברינו לדברי הגאון רבי שלמה קלוגר (ספר אמרי שפר) שכתב, וזו לשונו: כתיב "וְיִשְׁלַח מִתְּנַת יְחִיָּה" (משלי טו כז). ובארנו בחיבורי מגן אבות על מסכת אבות דלכך לא אמר "אינו מקבל מתנות יחיה" משום דאיתכן להיות אף מי שמקבל מתנות מצד ההכרח ומחמת אין ברירה אף על פי כן הוא 'שונא מתנות' וטוב הוא לפניו יותר שלא יצטרך לקבל, על כן, אם הוא שונא המתנות אף על פי שמקבל, מכל מקום – 'יחיה' ובזה אתי שפיר דנלמוד "שונא מִתְּנַת יְחִיָּה", מאברהם, דאברהם בעצם היה שונא המתנות ומה שקיבל היה על צד ההכרח כדי לשלם חובותיו. עד כאן.

וענה בשו"ת "חיים שאל" להחיד"א (חלק א סי' ע"ד אות מב) לשאלה מעניינת בנושא זה, וזו לשונו:

נסתפק גדול אחד במי שרוצה למכור ספר תורה ולישא אשה. ועשיר אחד, ירא ה', אמר לו: לא תמכור הספר תורה, ואני אתן מעות לישא אישה. והלה טוען: אני איני רוצה לקבל מתנה דכתיב (משלי טו כז) "וְיִשְׁלַח מִתְּנַת יְחִיָּה" – אם הדין נותן שיקבל המתנה ולא ימכור ספר תורה. ונראה דודאי יקבל המתנה ולא ימכור הספר תורה דהא קיימא לן דאסור למכור ספר תורה

אלא שהתירו לישא אישה (מגילה כז א) וכיון שזה יכול לישא אישה בלא מכירת ספר תורה הרי הוא איסור למכור ספר תורה.

ומאי דטעין משום "וְיִשְׁלַח מִתְּנַת יְחִיָּה" – זהו זהירות בעל מא בדור הזה ורובא דרובא ידם פשוטה לקבלינהו בשמחה למתנות. וזה האיש יותר יש לו לחוש לאיסור מכירת הספר תורה מזהירות לקבל מתנות.

ותו, דבכי האי גוונא לא שייך "שונא מִתְּנַת יְחִיָּה" דאמרינן פרק קמא דבתרא (יג ב) דקרקע שאין בו דין חלוקה ד' אמות לכל אחד אם אמר טול אתה ד' ואני ג' – שומעין לו. ורשב"ג סבר דמצי אמר "וְיִשְׁלַח מִתְּנַת יְחִיָּה". וכתוב בשיטה מקובצת דתנא קמא סבר דלאו מתנה היא, דלתועלת עצמו מכיון – דניחא ליה בפחות משיאה הכל בשתוף. וכן כתב בסמ"ע (סימן קע"א ס"ק כ"ד) עיין שם.

ונראה, דאפילו לרשב"ג במצות צדקה אין לחוש לעני המקבל משום "וְיִשְׁלַח מִתְּנַת יְחִיָּה" דכיון דשכר הנותן צדקה הוא גדול י[ו]תר מאד והוא תועלת נפשי – אין למקבל לחוש, דהוא עושה ליזכות נפשו ולקיים מצווה. ולא דמי לקרקע שמוותר לו אמה דאין התועלת גדול ואינו מקיים מצוה מה שאין כן צדקה. וכבר אמרו רבותינו ז"ל ויקרא רבה לד ח' על פסוק (רות ב יט) "שֶׁם הָאִישׁ אֶשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ" – יותר משבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית. והכא שהעשיר נדבה רוחו לעשות צדקה ומצווה רבה וגם לעשות יקר לספר תורה ודאי הוא מקיים מצוות גדולות ושפיר מצי לקבל ולא יירא משום "וְיִשְׁלַח מִתְּנַת יְחִיָּה".

נספח ב.

תוספת מצווה

להלן 6 תנאים וידיעות נוספים למצוות שרבינו בעל הספר חרדים לא מנאן, ועל כי מצאנום כי נחוצים הם להשלמת היריעה, החלטנו לעטר את חיבורנו בהם:

- (18) "העוסק במצווה פטור מן המצווה"; (19) "מצווה הבאה בעבירה"; (20) "מת מצווה"; (21) "שלוש"; (22) "אונס"; (23) "השחתה לצורך מצווה".

ולהלן פירוטם אחד לאחד:

(18) "העוסק במצווה פטור מן המצווה":

לש"ב הגאון הגר"י אברמסקי שליט"א [זצ"ל] שרוצה לחדש דבמצות תלמוד תורה ליכא הדין של עוסק במצווה פטור מן המצווה משום דהדין של עוסק במצווה פטור מן המצווה הוא דווקא כשהוא עוסק עתה במצווה שכבר התחיל בה מקודם והעסק בה נמשך גם עכשיו, אבל מה שאין כן בתלמוד תורה הלא כל שעה שהוא לומד הוא מצווה בפני עצמה. ונמצא שבכל רגע שהוא לומד הוא מתחיל אז בעסק מצות תלמוד תורה. ואם כן לא שייך כאן הדין של עוסק במצווה פטור מן המצווה. עכ"ד. עיי"ש.

בישרות הבנת דין זה, מסופר ב'עלינו לשבח' (ויקרא עמ' רפז) לרב יצחק זילברשטיין: החפץ חיים השתתף פעם בכינוס רבנים שדנו בגזירות הממשלה הרוסית נגד היהדות. והנה, קם לפתע אחד הרבנים והכריז שהגיע זמן תפילת מנחה. דעתו של החפץ חיים לא הייתה נוחה מהודעתו של הרב ההוא. הזדקף הכהן הגדול מראדן ומחה על כך, ואמר שכאשר דנים בעניינים כה חשובים וגורליים לעם ישראל, לא צריך להפסיק ולהתפלל מנחה.

כתב רבי אברהם דאנציג בספרו 'חיי אדם' (וכלל סח תנאי ד):

העוסק במצווה פטור מן המצווה כו'. ודווקא שצריך לטרוח אחר האחרת כגון שלוחי מצווה בסוכות דפטורים מן הסוכה אפילו בלילה אף על פי שאינם הולכים בלילה, מכל מקום – אם יצטרכו לטרוח אחר סוכה בלילה, יתבטלו על ידי זה משליחותם. כו' אבל אם ימצא סוכה עשויה במלון ואין צריך לטרוח כלל, חייב בסוכה. כו' ולרמב"ם והגאונים, אפילו אין צריך לטרוח אחר שתיהן, פטור (סימן ל"ח מ"א ס"ק טו). ואינו פטור אלא העוסק במצווה, כגון בשעה שמחזיר אבידה לבעליה או שמחזיר [נצה לומר – שמחזיר] אחר אבדת חבירו שימצאנה. אבל אם כבר מצא האבדה והניח בביתו, אף על פי ששומר אותה ועושה מצווה, מכל מקום לא הוי עוסק במצווה. עד כאן.

וכתב עוד בעניין זה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ד סימן טז פרק ב ד"ה והנה ראיתי): הנה ראיתי בספר חזון יחזקאל על התוספתא בשבת (פ"א ה"ד)

המעשה הגיע לידיעתם של מרן הגאון רבי חיים עוזר גורדז'נסקי ורבי אלחנן ווסרמן זצ"ל, ושניהם הסבירו את דעתו של החפץ חיים בכך שכאשר הוא התעסק בדבר כה חשוב, הרי שכל מחשבותיו היו נתונות בתוך אותו דבר, ולא היה לו פנאי לחשוב ולהתעסק בשום עניין אחר, ומכיוון שהיה עוסק במצווה, היה פטור מן המצווה.

אבל אצל הרב הוא, שהודיע על תפילת מנחה, לא התרכזו כל המחשבות רק בדבר זה, וממילא היה לו פנאי לחשוב על התפילה...

ועוד מסופר שם (שמות עמ' תקיג):

השתתפתי פעם בחופה ומסדר החופה והקידושין היה מרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל. החופה התעכבה מסיבות מסוימות, ובעוד כל הנוכחים עומדים וממתינים, שמע הגרש"ז שיהודי אחד הניצב לידו אומר

'עוד לא התפללתי מנחה' והתכוון לפרוש מן הקהל ולהתפלל.

תפסו הגרש"ז בידו, ואמר לו: אז מה קרה אם עוד לא התפללת? הרי העוסק במצווה פטור מן המצווה!

היה זה חידוש גדול של מרן הגרש"ז מפני שלכאורה אפשר לדון שאין זה עדיין עוסק במצווה, שהרי החופה עדיין לא החלה, אבל הגרש"ז סבר שאם היהודי הזה יילך ויתפלל, עלולה החופה להתעכב אחר כך בגללו, משום שמספר המשתתפים בה היה מצומצם למדי, ואם כן גם עתה הוא קרוי 'עוסק במצווה'.

כשהלכתי לחפש בפוסקים בעניין זה, מצאתי שה'תרומת הדשן' (סימן ז) אומר שהאנשים שהגיעו לשמח את החתן והכלה, קרויים 'עוסק במצווה' במשך כל הזמן שהם עומדים לפני החתן והכלה.

(19) "מצווה הבאה בעבירה":

כתב ה'חיי אדם' (כלל סח סעיף י):

שלא תהיה מצוה הבאה בעבירה, כגון שגזל ציצית או מצה או לולב או שאר מצות, והוא מדאורייתא, דכתיב "אִדָּם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם" (ויקרא א ב) – להוציא את הגזול (עפ"י סוכה מא ב). והרבה הזהירו להרחיק בדבר שלא יהיה שום גזל במצווה, דאם לא כן – נַעֲשֶׂה קטגור.

בנוסף מצאנו כתוב בשדי חמד (כללים אות מ כלל עז ס"ק כד):

בשלושה פנים מצינו שאדם עושה מצווה בעבירה. האחד – מותר ומצווה לעשות. והשני – אסור לעשות לכתחילה, ואם עשה – לא הפסיד המצווה, ואינו לוקה. והשלישי – הפסיד

נמי המצווה ולוקה כאילו לא עשה אלא עבירה בלבד, ואלו הם:

א) שמקיים מצווה בעבירה כמו כלאיים בציצית ואין בזה משום מצווה בעבירה שכן ציוותה תורה, דבמקום עשה אין התחלה להלאו כלל כו'.

ב) לאו הניתק לעשה – דעושה מצוות השבת גזלה וכיוצא אבל לכתחילה אסור לגזול כדי לקיים מצווה זו, אבל אם גזל – מנתק הלאו על ידי העשה.

ג) שעושה עבירה באופן שאין העשה דוחה אותה, דהיינו, שלא נתאחדו התנאים שצריכים ל"עשה דוחה לא תעשה", שאם חסר אחד מהם – לא ניתנה הלא תעשה לידחות אז הוי המצווה

שעושה פְּלֵא הייתה והעבירה במקומה כו'. אלו

תורף דברי הגאון חתן סופר בדף צ"ח.

(20) "מת מצווה":

כתב ה'חיי אדם' (כלל סח סעיף כ'), זו לשונו:

כל מצווה שאין לה דורש ואין מי שיבקש אותה, תדרשנה, לפי שהיא כמת מצווה, שהמצווה מקטרגת ואומרת: כמה גרועה אנכי שנתעלמתי מכל וכל (ספר חסידים סימן קה). עד כאן.

ומבואר הדבר ביתר פירוט בסימן רס"א בספר חסידים, וזו לשונו:

אהוב לך את המצוה הדומה למת מצווה, שאין לה עוסקים, כגון שתראה מצוה בזויה או תורה שאין לה עוסקים, כגון שתראה שבני עירך לומדים מועד וסדר נשים – תלמוד סדר קדשים. ואם תראה שאין חוששים ללמוד מועד קטן ופרק "מי שמתו" – אתה תלמודם ותקבל שכר גדול כנגד כולם, כי הם דוגמת מת מצווה. אהוב אותן מסכתות ואותן הלכות שבני אדם אין רגילים בהם.

שזה דומה לאחד שהיו לו בנות ותבעום בני אדם, והשיאם להם, ונשארה בת אחת שלא תבעוה לינשא, אמרה לאביה, אחיותי יודעות אומנות נקייה מעשה אורג מעשה רוקם, לכך קפצו עליהם הכל והיו לאנשים, אבל למה נת לי אומנות שהכל מרחיקים ממנה לארוג בגדי אָבֵל לתכריכי מתים, אלו הייתה אומנתי בגדי שמחה הייתי לאיש כאחת מאחיותי, אמר לה אביה אני משבח אותך שהכל ילכו אצלך.

כך אמרה מועד קטן והדומה לה: רבונו של עולם למה אין עוסקין בי כשאר מסכתות, והקב"ה

השיב לה טוב, הרי כבר נאמר (קהלת ז ב) "טוב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אָבֵל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מְשֻׁתָּה בְּאֶשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יָתֵן אֶל לְבוֹ". עד כאן.

ומדרש מיוחד ישנו המובא בספר מנורת המאור (פרק חמישי, ריג), זו לשונו:

והתורה שלומד ומלמד בעולם הזה מבכה עליו, כדגרסינן במדרש תנחומא: מעשה בחסיד אחד שהיה מתייחד במקום אחד והיה למד בו במסכת חגיגה. והיה מהפך בה ומהדרה כמה פעמים, עד שלמד אותה היטב והייתה שגורה בפיו ולא היה יודע מסכתא אחרת מן התלמוד והיה שוגה בה כל ימיו.

כיון שנפטר מן העולם, היה בביתו לבדו ולא היה שום אדם יודע פטירתו. באה דמות אישה אחת ועמדה לפניו והרימה קולה בבכי ומספד ותרבה אנחתה וצעקתה, עד אשר נתקבצו ההמון ותאמר להם: ספדו לחסיד הזה וקברוהו וכבדו את ארונו ותזכו לחיי העולם הבא, שזה כבדני כל ימיו ולא הייתי עוזבה ולא שכוחה.

מיד נתקבצו כל הנשים וישבו עמה ועשו עליו מספד גדול ועצום והאנשים התעסקו בתכריכי וכל צרכי קבורתו וקברו אותו בכבוד גדול. ואותה אשה בוכה וצועקת. אמרו לה: מה שמך? אמרה להם: חגיגה שמי. כיון שנקבר אותו חסיד נעלמה אותה האשה מן העין. מיד ידעו שמסכת חגיגה היתה, שנראית להם בצורת אשה ובאה בשעת פטירתו לספד לו ולבכותו ולקברו בכבוד, על שהיה שונה אותה תמיד ושוקד ללמוד בה.

והלא דברים קל וחומר: ומה חסיד זה שלא למד אלא מסכתא אחת בלבד כך – הלומד תורה הרבה ומלמדה לאחרים ומעמיד תלמידים הרבה על אחת כמה וכמה.

(21) "שלום":

שבת עדיף משום שלום בית (שבת כג ב. שו"ע או"ח רסג, ג), וכפי שכתב הרב שלמה אבינר בעניין זה (רעים אהובים עמוד 230), זו לשונו:

ניתן לומר שמקילים ככל האפשר משום שלום בית. דהיינו: פעמים שבני זוג מסוכסכים ביניהם, גם על רקע של קיום מצוות, ובמקרים כאלה מדריכים אותם להקל. ופירושו: באותן הלכות הנתונות במחלוקת הפוסקים, ולכתחילה החמירו לאסור כדעת האוסרים, אבל בדיעבד או לצורך חשוב או בהפסד מרובה ובשעת הדחק סומכים להקל כדעת המקלים – אזי עשיית שלום בית נחשבת צורך חשוב, ומדריכים את בני הזוג שלא לדקדק ולהחמיר, אלא לסמוך על הדעות המקלות המתקבלות בשעת הדחק, מפני שבשביל החמרות אלה לא מוצדק לפגוע בחי המשפחה, שזו עברה יותר חמורה.

כתב בשדי חמד (כללים אות מ כלל קלד): ועיין למרן חיד"א בנחל שורק בהפטרות חוקת על פסוק (שופטים יא ג) "וַיִּבְרַח יִפְתָּח" וכו' דמשום שלא יהיה מחלוקת רשאי לעשות צטדקי [=תחבולות] לפטור עצמו מהמצווה אף במצוות שהם חובת הגוף ומדאורייתא ודווקא קודם שבה לכלל חיוב, ובדרבנן אף כשבא לבטל חיוב. עד כאן.

מותר לשנות מהאמת למען השלום, וכמו שכתוב בגמרא (יבמות סה ב): "ואמר רבי אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון: מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, כו' דבי רבי ישמעאל תנא: גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו". עיין שם.

כמו כן, ידועה ההלכה, כי אם יש לאדם כדי שמן רק כדי הדלקת או נר חנוכה או נר שבת – נר

(22) "אונס":

מתפילת תשלומין (ט"ז או"ח סי' קח ס"ק א' ויו"ד סי' שמא ס"ק ה ועיין שם בנקודות הכסף). כו' וכן מי שאין לו חוש הריח יכול בכל זאת לברך במוצאי שבת על הבשמים להוציא את אחרים שאינם יכולים לברך, אף על פי שכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם, לפי שהאונס אינו שולל ממנו את עיקר החיוב (שו"ת חלקת יואב קמא אונס ד' ועיין שם שמחלק בין זה למדבר ואינו שומע שאינו מוציא אחרים במגילה ובשופר לפי ששם צריך שיוכל לצאת

להלן מהאנציקלופדיה התלמודית, ערך "פטור מן המצוות מחמת אונס" (א' שנט-שס): מי שנאנס ולא יכול לקיים מצווה חיובית, אין האונס פוטר לגמרי מעיקר חיובו עד שיקרא שאיננו "בר חיובא" כלל, אלא שמחויב הוא ואינו יכול לקיים חובו, ולפיכך מי שנאנס ולא התפלל תפילה בזמנה – חייב להתפלל שתיים בתפילה האחרת, אף על פי שאם היה פטור מן הדין מלהתפלל אז, כגון שהיה אונן – פטור

בעצמו בתקיעה ובמגילה אבל בריח אינו בא להוציאם בריח אלא בהברכה).

יסוד חשוב מלמדנו ה'חיי אדם' בעניין אונס הרצון, שבמידה מסוימת הוא סובייקטיבי ומשתנה ולא תמיד האדם יכול לנפנף בטענה 'אני אנוס, אני מרגיש שאיני יכול לקיים המצווה!'

לדוגמא, בליל ראשון של חג הסוכות יש מצווה מן התורה לאכול בסוכה, ואם כבו לאדם הנרות "צריך לטרוח ולילך לסוכת חבירו, אך לא יברך שם אם לא שאינו מצטער בזה (אליה רבה). והחיי אדם כתב דבמצטער כזה יכול האדם לחייב את עצמו ולעשות בשמחה ולברך" (לשון המשנה ברורה סי' תרמ סעיף ד' ס"ק כב). וכתב שם בשער הציון (אות כז) "ואינו דומה לירדו גשמים או מצטער מחמת חולי, דזה אינו תלוי בו, וגם כולם מצטערים בזה ולכן אסור לברך ונקרא הדיוט, כיוון דמן

השמים עכבוהו, אבל בצער דתלוי בגופו, אם זה אינו מקפיד בכך – למה יפטור? שהרי כמה בני אדם הולכין לבית חביריהם לאכול שם. עד כאן לשונו".

וכמו כן כתב רבי אליעזר פאפו (פלא יועץ, ערך אונס), וזו לשונו: וכדי להבחין מה הוא אונס גמור ומה הוא שאינו חשוב אונס, ידמה שאילו היה מוצא להרוויח הון עתק, אם מחמת אונס כזה היה מוכרח להניח מלהרוויחו – אז הוא אונס גמור; ואם להרוויח ממון אינו משגיח בזה האונס ודוחק את עצמו באמרו: מה לעשות? רווח יש כאן, צריך לדחוק. מה יענה ליום פקודה? עד כאן. והקושי הוא אינו בעשייה אלא להגיע לרמה שכך יראה הפסד המצוות בעיניו. וזכיתי לכוון בכך לדברי הרא"ה קוק זצ"ל (אורות הקודש ג עמ' רלט): "לפעמים מזדמן, שחסרון רצון הוא גם כן דומה לאונס". והבן.

(23) "השחתה לצורך מצווה":

ואף משום הידור מצוה אינו עובר על כל תשחית כגון אם רוצה לגנוז דף מספר תורה שאינו יפה כל כך, אף על פי שאין בו טעות (ספר חסידים סימן תתעט). עד כאן.

וכתב בביאור 'מקור חסד' לספר חסידים (שם, אות א) שבשו"ת מנחת אלעזר (א מא) "הרעיש, דזה לא נאמר – רק קודם שנתפרה היריעה בתוך הספר תורה, אבל להסירה – אסור". והביא שם שיש אומרים שרבי יהודה החסיד דיבר על ספר לימוד ולא על ספר תורה. עיין שם.

להלן מהאנציקלופדיה התלמודית, ערך "בל תשחית" (ג, שלז): בל תשחית לצורך מצווה; המשחית לצורך מצווה אין בו משום בל תשחית, שנדחה איסור זה מפני המצווה, שהרי ציוו חכמים לקרוע על המת כו' ואונקלוס שרף על רבן גמליאל שבעים מנה צורי, שאיסור בל תשחית נדחה מפני כבוד מלך ונשיא. ועוד, שאין כאן השחתה כלל, שכל העושה לכבודו של מלך ונשיא אין זו דרך השחתה כו' וכן אמרו שרשות הייתה לו לאיש הר הבית לשרוף את כסותו של הישן על המשמר (מידות א ב), שכיוון שעושה משום קנס הרי זה כמו לצורך ולא להשחתה.

כמו כן, נידון איסור זה בהקשר לכמה נושאים אחרים, כגון, שהותר שימוש במאכלים ליצירות אומנותיות: "אבל אם הדבר נעשה לשם חינוך או לשם הנאת הילדים אין זה השחתה ומותר הדבר כמו שמשתמשים בחומרים אחרים" (שו"ת שאילת שלמה א, 171 פד). כן הותרה שבירת הכוס בחופה לשם זכירת חורבן ירושלים (שו"ת יביע אומר חלק ד אבן העזר ט, ד).

ומעל לכל יש לידע, כי אין לאכול אוכלים, בין בריאים ובין לא בריאים בתואנה שאם לא יאכל יעבור על 'בל תשחית', שכן "בל תשחית דגופא – עדיף" (שבת קמ ב). ומסופר על ה"דברי

חיים" מצאנו שהיה מברך "בורא פרי העץ", אוכל חצי תפוח, משאיר את חציו בארון; ומאוחר יותר, שוב היה ניגש לארון, לוקח את החצי הנותר, ומברך עליו "בורא פרי העץ". פעם אחת כשניגש לארון – לא מצא את החצי הנותר; שאל את בנו וענה לו הבן שהוא אכל זאת היות וראה שהתפוח מתחיל להירקב. ענה לו ה"דברי חיים": "אינני מבין! האם התפוח נברא בשביל לשרת אותך, או שאתה נבראת בשביל לשרת את התפוח? אם צריך עכשיו לאכול תפוח – אז אוכלים, ואם לא – אז לא אוכלים, ומה זה משנה לך שהתפוח עמד להירקב?!" (אני ערב לו, עמוד 183).

נספח ג.

התעניות במשנת רבי אלעזר אזכרי

כתב הרב בספר חרדים (מצוות התשובה), זו לשונו:
 עוד תקנה אחרת מצאתי בתוך ספרי המקובל האלוהי חסידא קדישא הרב רבי יצחק לוריא אשכנזי ז"ל בספר אחד כתיבת יד, נקרא בית מידות, שם מצאתי כתוב: כל מה שתמצא בדברי הראשונים תוכחות על עוון, סיגופים וייסורים קשין, שלג וחרולים והפסקות עינויים, לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אומנותו ויודע דעת ויראת ה', זאת היא תקנתו, לא יחלש ולא יתבטל מלימודו, אך יום אחד מהשבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ותתקשר מחשבתו בו כאילו כבר עומד לפניו ביום הדין, וידבר לאל יתברך רכות כאשר ידבר העבד אל רבו והבן אל אביו כו'. עד כאן.

ולכאורה סותרים הדברים למה שכתב האר"י במפורש בשער רוח הקודש, וזו לשונו שם (כוונת התענית דף ז, ב): גם עניין התענית, דע, כי אמרו רז"ל בגמרא (תענית א ב) האי צורבא מרבנן דמתענה ליכול כלבא שירותיה. וטעם הדבר הוא כי מי שלא חטא מימיו אינו צריך להתענות, ולכן ליכול כלבא שירותיה [מפני שגורם למעט עבודת הקודש בחינם], כי עסק התורה הוא גדול מן התענית, לפי שהוא ממשיך ומביא לנפשו שפע ומזון ממקום גבוה שהוא מן החכמה, בסוד והחכמה תחיה בעליה, כנזכר בזוהר פרשת בשלח (סא ב), והם סוד מוחין דגדלות. אבל מי שחטא, מוכרח הוא שיתענה כדי שימרק עוונותיו ויתקן המקום אשר פגם בו, ואחר כך יעלה משם למעלה. עד כאן לשונו.

ונביא בלשונו את תמצית שיטת הרב יעקב משה הלל (תקנת השבים עמוד נב-נו), שכתב כי בהשקפה ראשונה אין לסמוך על בעל ספר חרדים בזה על פי ספר בית מידות, שלא שמענו שומעו ולא הזכירו מרן החיד"א ז"ל ברשימותיו של כתבי מוהר"ח הנאמנים והמקובלים ולכן איננו בר סמכא. אמנם, מאידך, הרי בעל ספר חרדים היה בן דורו של האריז"ל וקשה לומר שאמר דבר שלא בשם אומרו הנאמן, ואולי כן היה ספר שנקרא כן ובו דברי האר"י כדבריו.

לכן, בהשקפה שנייה נראה לתרץ ולדקדק על פי מה שכתב בספר חרדים 'כל מה שנמצא בדברי ראשונים' והכוונה לדוגמא למה שכתב בספר הרוקח וכדומה שייסורים הללו מועילים להעביר הייסורין שנגזרו על האדם בעולם הזה (כמו שמבואר בשער הכוונות דרושי ראש השנה דף צ, ג), שהכריע בספר בית המידות שמי שממית עצמו ומתיש את גופו באוהלה של תורה – נכנס זה תחת זה, וכן מבואר אף בכתבי האריז"ל (שער הגלגולים הקדמה כ"ג בדרוש חיבוט הקבר). אך כדי לתקן את החטא ב ש ו ר ש ו, יציבים דברי האריז"ל שלא מועיל תלמוד תורה ואף על תלמיד חכם להתענות (- כשיכול. ואין כאן המקום להאריך. עיי' שם בספר תקנת השבים באורך). ובאמת, כן מוכח ממקום נוסף בדברי ספר חרדים (פרק ב במצוות התשובה) שכתב שם, וזו לשונו: והרב המקובל האלוהי יצחק אשכנזי כאשר הופיע עליו רוח הקודש השיב רבים מעוון, כי למדם גודל פגם כל עוון בספירותיו של אדון יחיד, ולימד למשכילים התיקון אשר יעשו לנפשם, דברי הצומות וזעקתם, במספרם כמשפטם

ובכוונתם הגדולה והחזקה, על דרך האמת על ידי שמות הקודש. עד כאן. וידוע וברור נראה זוהר בראשית טו ב. תקוני זוהר כרך ב נט א) כי ה'משכילים' המוזכרים בדבריו, המכוונים בכוונות, הינם תלמידי חכמים ולא עמי הארצות.

לסיכום, ההבנה המקובלת בדברי ספר חרדים התבררה כמכוונת רק על מניעת העונש בעולם הזה – לתלמידי חכמים על ידי עמל התורה, ולמי שאינו – על ידי עמל הייסורין, אך לעניין תיקון החטא בשורשו – מודה בעל ספר חרדים שיש לעשות התעניות כתקנת האריז"ל והדברים מיושבים.